

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI SZEMLE

Dunakeszi - Alag Helyismereti Lapja

SZERKESZTŐSÉG: KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR
DUNAKESZI, KOSSUTH LAJOS UTCA 6.

FELELŐS SZERKESZTŐ:
LÓRINCZ RÓBERT

MEGJELNIK ÉVENTE HÁROMSZOR
KIADJA A KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR

Kis Szent Teréz szobra Dunakeszin

Dunakeszi egy rejtett kis szegletében, az Alagi-majorban, az M2-es autót és a zajvédő fal közötti keskeny területen található lisieux-i Kis Szent Teréz szobra. A betonalapzaton álló, homokszínű téglából épült, boltíves fülkében elhelyezett, hófehér kőszobor a mindösszesen 24 földi évet élt, francia Marie-Françoise-Thérèse Martint ábrázolja, akit XI. Pius pápa 1923-ban boldoggá, majd 1925-ben szentté avatott (ünnepnapja: október 1.). A dunakeszi szobor csukott szemekkel, áhítatos arccal, a keresztet és rózsákat ölelve, apácaként ábrázolja Kis Szent Terézt. (Dunakeszi főplébánia-templomában, a Szent Mihály-templomban is megtaláljuk Kis Szent Teréz szobrát. Itt is kereszt és rózsák vannak a kezében, rózsafüzér a nyakában.)

Kis Szent Teréz szülei kilencedik gyermekeként született 1873. január 2-án. (Érdekes tény, hogy szülei eredetileg szerzetesnek és apácának készültek, de végül mindkettőjük más pályát választott. Ferenc pápa 2015. október 18-án – a nem vértanú házaspárok között elsőként – szentté avatta őket.) Édesanyját korán, 4 éves korában elveszítette. A család ekkor költözött Lisieux-be. Teréz az itteni bencés apátság iskolájába járt, csendes, visszahúzó, az olvasás iránt rajongó gyermek volt.

1882-ben nővére belépett a karmelita kolostorba, ahová Teréz követni akarta, de ehhez túl fiatal volt. 1883-ban megbetegedett, az orvosok tehetetlenek voltak. Testvérei Szűz Mária szobrát helyezték el a szobájában, hozzá imádkoztak. Teréz másnapra meggyógyult és elmondta: látomása volt, amelyben Szűz Mária rámosolygott.

Teréz elhivatottságát jól mutatja, hogy pápai engedélyt kért és kapott, hogy 15 évesen beléphessen a karmelita rendbe. Erre 1888. április 9-én került sor, később fogadalmat tett. 1893-ban kezdett el verseket és színdarabokat írni a közösség számára. 1894-ben fedezte fel a „kis utat” – ahogyan ő nevezte. Közben kiderült, hogy elkapta a kor népbetegségét, a tuberkulózist. Hosszú szenvedést követően, 1897. szeptember 30-án halt meg. 1898-ban kiadták önéletrajzát, *Egy lélek története* címmel. Tanítását így foglalta össze: „szeretnék egy felvonót találni, hogy Jézusig emelkedjem, mert túlságosan kicsiny vagyok ahhoz, hogy a tökéletesség meredek lépcsőfokait járjam.” Nem naggyá akart válni, hanem igyekezett azt tenni, amire képes, amit Isten vár tőle. Azt javasolta mindenkinek, hogy körülményeihez és lehetőségeihez mérten a mindennapokban járja Isten útját.

(Kerekes Dóra)

TARTALOM:

Kis Szent Teréz szobra Dunakeszin	1
SZAKÁLL Lászlóné Emléktáblát kapott a Rác-z-villa ..2	
LŐRINCZ Róbert Goldberg Simon, az „alagi” építőmester	4
MÁJER Tamás Déry Tibor munkásságának dunakeszi vonatkozásai	6
ASZTALOS Mihály Emlékek az 1944 ősze és 1945 tavasza közötti időből	7
KEREKES Dóra A Geist család	9
VARGA István József Az Alag-Dunakeszi Református Egyház története, 7. rész, 1950-1954	13

SZÁMUNK SZERZŐI:

ASZTALOS Mihály - ny. gépész-
mérnök
KEREKES Dóra - történész, a Ré-
vész István Helytörténeti Gyűjte-
mény vezetője
LŐRINCZ Róbert - könyvtárigazgató
MÁJER Tamás - könyvtáros
SZAKÁLL Lászlóné - ny. iskola-
igazgató, Dunakeszi díszpolgára
VARGA István József - református
presbiter

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI
SZEMLE

Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja

Megjelenik évente háromszor,
1000 példányban

Alapító szerkesztők:

Csona Attila és Lőrincz Róbert

Felelős szerkesztő:

Lőrincz Róbert

Szerkesztő:

Kerekes Dóra

Kiadja a Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár

Dunakeszi, Kossuth Lajos u. 6.

Felelős kiadó: Lőrincz Róbert

Nyomdai előkészítés:

Preysing Frigyes

Nyomda: Raszter Nyomda Kft.,

Budapest

ISSN 1789-9230

A lap megjelenését

Dunakeszi Város Önkormányzata
támogatjaSZAKÁLL LÁSZLÓNÉ
Emléktáblát kapott a Rác-z-villa

A 2009-ben létrehozott Tóth Mariska Hagyományörző Alapítvány egyik feladata, hogy emléktáblákat állítson Dunakeszi jeles épületeinél. Az Alapítvány a 17. emléktábláját a Vörösmarty és a Könyves Kálmán utcák (régebben Rákóczi körút) sarkán álló Rác-z-villa falán helyezte el.

A villa építése

A ház építője, Rác István, 1863-ban született Budapesten. A Nemzeti Zenedébe járva, 18 éves korára komoly hegedűtudásra tett szert. Később a Magyar Királyi Államvasutakhoz szerződött, MÁV felügyelő, majd MÁV igazgatósági titkár lett. 1899-ben vette feleségül az akkor 16 éves borosjeneői Jeney Margitot, akivel Budapesten élt.¹ Első gyermekük, Gabriella - művésznevén Lili - szintén a fővárosban látta meg a napvilágot 1902. április 18-án.

Amikor Ráczné Jeney Margit tüdőbeteg lett, orvosa azt tanácsolta, hogy költözzön ki a fővárosból, mert jobb levegőre van szüksége. A család Dunakeszin, a Villatelepen, a mai Vörösmarty és Könyves Kálmán utcák sarkán vásárolt telket. A ház építésének ideje alatt - 1902-től - a telek szomszédságában álló Wolf-házba költöztek. A Rác család villája 1903 és 1907 között épült fel, az édesanya addigra - szerencsére - meggyógyult. 1903-ban bővült a család, ekkor érkezett László, aki hatévesen elhunyt. 1908-ban Katalin, 1910-ben István, majd 1912-ben Klára Margit (akit Gittának becéztek) született meg.

Rác Gabriella (Lili)

Az apa, Rác István Dunakesziről járt Budapestre dolgozni. A házban soha nem hallgattott el a zene: Rác István és barátai kamarazenekara muzsikával töltötte meg a villát. Ebben a környezetben nőttek fel a gyerekek. Közülük Gabriella (Lili) hamar megtanult zongorázni, majd 1924-ben zongoratanári diplomát is szerzett a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán magánhallgatóként, kiváló eredménnyel.²

Már diplomája megszerzése előtt, de azután is számos alkalommal játszott nyilvános koncerteken az alagi Pavilonban,³ a Dunakeszi-Műhelytelepen,⁴ Budapesten és vidéki városokban is. Az 1920-as évek első felében Telmányi Emil világhírű hegedűművész kísérelőjeként járta az országot.⁵ 1926-ban Rómában, a *Sala Sgambati*-ban lépett fel,⁶ hangversenyeket adott Berlinben is.⁷ 1928-ban Alagon, a Pavilon nagytermében zongorastet tartottak, amelyen Rác Lili Beethoven, Schumann, Chopin és Liszt darabjait adta elő. A *Magyar-ság* című lap szerint a művésznő „komoly tehetség, művészete egyre érik és egyre több zenei szépséget ad.”⁸

Sikeres hangversenyei mellett tanulmányait is folytatta: 1929/1930-ban Dohnányi Ernő világhírű zongoraművész, tanár, zeneszerző (később a Zeneakadémia igazgatója) tanítványaként zongoraművészi diplomát is szerzett.⁹ Az 1930-as évek elején - menyasszonyként - Párizsba utazott, ahol elvégezte Alfred (Denis) Cortot 1919-ben alapított (és ma is működő) világhírű zenei iskoláját, az *École Normale de Musique de Paris*-t. Párizsi éveit

Rác Gabriella (Lili)

1 Rác Istvánról Psota Irén és dr. Fördös Béláné (sz. Partl Anna) szóbeli tájékoztatása alapján adtuk meg az életrajzi adatokat.

2 A diplomát ma a Liszt Ferenc Zeneakadémia Irattárára őrzi.

3 *Zongora-est Alagon*. In: *Magyar-ság*, 1928. február 22. 10.

4 *Művészhangverseny a dunakeszi műhelytelepen*. In: *Újság*, 1930. február 22. 11.

5 *A magyar muzsika könyve*. Szerk. Molnár Imre. Bp., Merkantil, 1936. 466.

6 *Lorisz: Római levél*. In: *Budapesti Hírlap*, 1926. május 4. 2.

7 *A magyar muzsika könyve*. Szerk. Molnár Imre. Bp., Merkantil, 1936. 466.

8 *Hangverseny Alagon*. In: *Magyar-ság*, 1928. március 13. 13.

9 Kovács Ilona: *Dohnányi Ernő, a Zeneakadémia tanára (1916-19 és 1928-44)*. In: *Dohnányi Évkönyv*. Bp., MTA Zene-tudományi Intézete, 2002. 59.

alatt házasságot kötött Buzi Károllyal, akitől egy fia (ifj. Buzi Károly) született. Mivel házassága nem volt sikeres, 1934-ben visszatért Dunakeszire, szülei házába. Édesapja addigra már elhunyt, Lilinek pedig kenyérkereső foglalkozás után kellett néznie. 1935-ben Lili igazgatóságával nyitotta meg a kapuit Dunakeszi első, állami engedéllyel működő zeneiskolája¹⁰ a szülői házban, amelyet a környékbeli csak zenepalotának neveztek.¹¹ (A Révész István Helytörténeti Gyűjtemény őriz egy fényképet, amelyen a Magyarság Kultúrház - ma: VOKE József Attila Művelődési Központ - bejárata mellett egy tábla hirdeti Rác Lili zeneiskoláját.)

A Rác-villa napjainkban

A zeneiskolában sok helyi gyerek nyert zenei képzést, az egyre gazdagodó falu örömmel taníttatta gyermekeit zenei téren is. A tanítványok és az oktatók már az első tanévben bemutatták tudásukat a helyi közönségnek: „Nagyszerűen sikerült bemutatkozó hangversenyt rendezett a Pavilon nagytermében márc[ius] 1-én az alag-dunakeszi zeneisk[ola]. Dullien Klára, B. Rác Lili és Eigner Iván növendékei léptek fel. [A tanítványok, közöttük] a valóságos csodagyerek számba menő Gérecz Árpád¹² mutatták be előrehaladásukat a szépségű hallgatóság előtt. Ezután a tanárok adtak elő egy-egy művészi számot nagy sikerrel. Az iskola oly neves művészek vezetése alatt áll, hogy méltán megérdemli a legnagyobb pártfogást.”¹³ 1937. március 7-én a dunakeszi-alagi református egyház Magyar Estet rendezett a dunakeszi Kultúrházban (ma: Járásbíróság, Fő út 24.), ahol fellépett a dunakeszi mandolin együttes, valamint több dunakeszi zenész-zenetanár, így B. Rác Lili is.¹⁴ A zeneiskola 1944 decemberéig, a második világháborús front Dunakeszire érkezéséig működött.

Rác Lili a zeneiskola vezetése és a tanítás mellett folytatta zongoraművészi karrierjét is. Kedvelte a kamaramuzsikálást, de a szólóhangszert és a kíséretet is. 1938 és 1944 között a Magyar Rádióban zongorázott, önálló műsorban, vagy kí-

sérőként is fellépett. Az 1942/43-as tanévben Baján, a város zeneiskolájában tanított.

Rác Katalin

Lili húga, a vidám természetű Katalin kiváló szervezőnek bizonyult. A Dunakeszin élő, nem gazdálkodó nagycsaládok leányai (pl. Rác és Partl család) számára létrehozta az alagi Pavilonban működő *Tearózsa* leánykört. 1930-ban dr. Horusitzky Zoltán zongoraművész és tanár felesége lett. A Horusitzky család sokat tartózkodott Dunakeszin a Rác-villában, főleg a nyári időszakban. Horusitzky háromfelvonásos, *Báthory* című operáját a Duna-part egyik árnyas fája alatt komponálta.¹⁵

A Rác-villa sorsa a második világháború után

A második világháború során, 1944. december elején érte el a front Dunakeszit, akkortól a Rác-villa üresen maradt, a család Budapestre menekült. Horusitzkyné Rác Katalin a lerombolt főváros utcáin sétálva találkozott össze a család egykori kertészével, aki elmondta, hogy a dunakeszi villa teljesen tönkrement. Rác Katalin kérésére a kertésszel rokonságban álló, háromgyermekes Psota család foglalta el a házat, őrzés céljából. A Psota család 1962-ben megvásárolta az ingatlant, amelyet Psota Irén és férje, Kauszer János adott el 2012-ben Balatoni Gyulának és Vörös Zsuzsannának. Az új tulajdonosok példamutatóan felújították az épületet, a kertet is szemet gyönyörködtetően rendbe hozták. Megismerték a ház történetét és örömmel fogadták az emléktábla állítási javaslatot. Az emléktáblát 2020. október 9-én avatta fel a Tóth Mariska Hagymányórzó Alapítvány.

Rác Lili életútja a második világháborút követően

Rác Lili 1947-ben Szegeden, az Állami Konzervatóriumban kapott zongoratanári állást. Az intézmény 1953-tól Állami Zeneművészeti Szakiskola lett, majd tanárképzővé szerveződött. Lili tanszékvezetői állást kapott. Lakos Lászlónénak, a dunakeszi Farkas Ferenc Alapfokú Művészeti Iskola tanárának három évig volt zongoratanára. Utazó tanárként is működött. Tanítás mellett Szegeden kamarazene-partnerként hangversenyzett. 1960-ban miniszteri dicséret oklevelét kapott.

Rác Lili 1966-ban, hosszas betegség után hunyt el, hamvait ezen év szeptember 29-én helyezték örök nyugalomra Budapesten, a Farkasréti temetőben.¹⁶ Szülei sírja a dunakeszi Kegyeleti parkban található.

10 A magyar muzsika könyve. Szerk. Molnár Imre. Bp., Merkantil, 1936. 251.

11 Zolnay László: Boldog idők a Duna partján. (részletek) In: Dunakeszi Helytörténeti Szemle, 2012/ 1. sz. 10.

12 Vitéz Gérecz Ödön (1895-1943) dunakeszi MÁV mérnök középső gyermeke, Gérecz Attila, az 1956-ban hősi halált halt költő és öttusázó bátyja. Gérecz Árpád (1924-1992) később hegedűművész és karnagy lett, 1948-tól Svájcban élt.

13 Bemutatkozó hangverseny. In: Dunavidék, 1936. március 28. Reprint Újság, 6. sz. (Göd és Dunakeszi), 2017. december 3.

14 Varga István József: Az alag-dunakeszi református egyház története, 6. rész. 1937-1940. In: Dunakeszi Helytörténeti Szemle, 2019/1. sz. 13.

15 Horusitzky Zoltán számos neves zeneművész zongoratanára volt. Tanítványai közé tartoztak: dr. Eősze László zenetörténész, Szőnyi Erzsébet zeneszerző, zenepedagógus, Nagy Olivér zeneszerző, Kokas Klára zenepedagógus, Erdélyi Zsuzsa folklorista, Hidas Frigyes zeneszerző, Tardy László, a Mátyás-templom karnagya stb. Legjobb barátja Farkas Ferenc volt, Dunakeszi zeneiskolájának névadója (Farkas Ferenc Alapfokú Művészeti Iskola).

16 B. Rác Lili gyászjelentése.

LŐRINCZ RÓBERT Goldberg Simon, az „alagi” építőmester

Az alagi Mihály utcán sétálva a figyelmesebb szemlélő tekintete megakadhat a 22-es számú ház homlokzatán található díszítőelemen, amely az építészekre és kőművesekre jellemző munkaeszközöket ábrázol. Az ornamentum nem véletlenül került az épület falára. A villát a múlt század elején emelte nyaralónak maga és családja számára Goldberg Simon budapesti építőmester. Goldberg a Magyar Lovaregyletnél végzett munkáinak köszönhetően került kapcsolatba Dunakeszi-Alaggal, ahol számos magán- és középület építésében is szerepet vállalt.

Goldberg Simon 1854. május 16-án született Dunaszerdahelyen¹ régi, előkelő, zsidó család sarjaként. Édesapja, Goldberg Mór épületfa-kereskedő a dunaszerdahelyi izraelita hitközség elnöke volt.² A család több generációra visszamenőleg fakereskedelemmel foglalkozott, így nem meglepő, hogy Simon is ezt a szakmát választotta. Külföldi tanulmányútjai után – amelyeken az építőmesterséget is kitanulta – Budapestre került, ahol 1884-ben társtag lett a Zerkovitz & Goldberg cégnél. A faanyag-értékesítéssel foglalkozó társaságot 1890-től már egyedüli tulajdonosként vezette.³ A vállalkozás busás hasznot termelt. Az amúgy is tehető Goldberg – vagyonának köszönhetően – a pesti kereskedelmi, ipari és társadalmi életnek is tevékeny részesévé vált, számos egyesület és társaság választotta vezetőségi tagjának.⁴ A főváros VIII. kerületében lakó kereskedő több kültermi ingatlant is felvásárolt, az akkor kiépülő Kiszuglóban nyaralót is épített magának.⁵ Az 1890-es években már nemcsak fakereskedelemmel, hanem építőipari munkákkal is foglalkozott. 1894-ben például őt kérték fel a belvárosi Országos Kaszinó hatalmas épületének elbontására.

Az 1894-es év azonban jelentős presztízsveszteséget is hozott Goldberg Simon számára. Történt, hogy cégének Kerepesi úton található hatalmas fatelepe porig égett. Az ügyben elrendelt nyomozás során Goldberget letartóztatták, és gyújtogatásért, hamis csődjelentésért,

Goldberg Simon arcképe az Egyenlőség című lapban

valamint okirathamisításért indítottak ellene vizsgálatot. Az eset jelentős publicitást kapott az országos sajtóban. Egy évvel később azonban a törvényszék a Goldberg elleni eljárást megszüntette.⁶

Goldberg Simon a kínos ügyet követően gyorsan talpra állt, vállalkozását sikerült folytatnia, sőt még a korábbinál is sikeresebbé tennie. Egyre jelentősebb kivitelezési feladatokkal keresték meg. Báró Aczél Béla (akinek Hermina úti üvegházát építette) ajánlotta be a Magyar Lovaregyletnek, amelynek évtizedeken keresztül lett szinte kizárólagos építőmestere.⁷ Sorra kapta a megbízásokat a lóversenytéri tribünök, istállók, nyergelők létesítésére. E munkáinak köszönhetően hamarosan nagy megbecsülést vívott ki az egyet vezetőségi tagjai és az arisztokrácia körében. Felkérést kapott például Benson Vilmos lovaregyleti főtitkár háromemeletes bérházának és dr. Rosenberg Gyula országgyűlési képviselő villájának felépítésére, de ő végezte Beniczky Géza, valamint gróf Vigyázó Sándor budai várban található palotáinak átalakítását is.⁸

Goldberg Simon alagi kapcsolatát is a lovaregyleti munkáinak köszönheti. Az egyet az 1890-ben Pest szomszédságában megvásárolt alagi birtokán fogott jelentős építkezésekbe, amelyekbe Goldberg is bekapcsolódott. A tréningtelepek kivitelezése⁹ mellett itt építette fel a bevezetőben már említett nyaralót is családja (felesége, fia és három lánya) részére. Goldbergék Pesten, a Keleti pályaudvarhoz közeli Huszár utcában laktak, csak a nyarakat töltötték a nyerstéglafalazatú házban, amelynek egyik ablakdíszében még ma is látható a belefűrészelt G. S. monogram. Az építés pontos idejét sajnos nem ismerjük, valószínűleg az 1900-as évek elejére tehető. Goldberg Simon az alagi távközlő-hálózat 1912-es kiépítésekor az elsők között kapott telefont. A mindössze tizenhárom előfizető között, mint nyáron üzemelő állomás tulajdonosa szerepelt.¹⁰

Az egykori Goldberg-ház napjainkban, a Mihály utcában¹¹

1 Születési anyakönyv. www.familysearch.org

2 *Központi Értesítő*, 1877. március 17. 2.; *Egyenlőség*, 1922.04.15. 5.

3 *Központi Értesítő*, 1884. február 21. 105.; *Központi Értesítő*, 1890. szeptember 28. 1033.

4 Józsefvárosi Polgári Kör, Budapesti Zsibáru Kereskedők Társulata, Magyar Fournure és Asztalos Kellékek Gyár Rt., Budapesti Építőmesterek, Kőműves-, Kőfaragó- és Ács mesterek Ipartestülete

5 *Pesti Hírlap*, 1891. április 29. 3.

6 *Budapesti Hírlap*, 1895. július 7. 10.

7 *Építő Ipar*, 1897. július 14. 193.; *Egyenlőség*, 1922. április 15. 5.

8 *Építő Ipar*, 1898. március 16. 81.; *Magyar Lakatosmesterek Lapja*, 1911. március 26. 5.; BFL - XV.17. d.329 - 6484, 1-6. f.; BFL - XV.17. d.329 - 6521/1, 1-2., 26. f.

9 *Világ*, 1922. április 6. 2.

10 *A budapesti és a környékbeli távbeszélő-hálózatok előfizetőinek és nyitvaános állomásainak betűrendes névsora 1912-1920.*

11 A kép forrása: *Hippodrom és Lovarda*, 2019./5. sz. 26.

Goldberg nemcsak magának emelt házat Alagon, de ő lett az általa épített tréningtelepek és a lóversenyzés miatt ide költöző idomárok, zsokek és arisztokraták kúriáinak legelismertebb és legkeresettebb építésze is.¹² A magánházakon kívül helyi középületek is őrzik a keze nyomát. Egyes adatok szerint ő építette a mai Kápolna utcában álló, 1906-ban felszentelt lovaregyleti kápolnát.¹³ 1909-ben a tervei szerint készült el a dunakeszi katolikus elemi iskola (ma Krisztus Király Római Katolikus Általános Iskola) emeletrépitése. Nevét az intézmény falán 1998 óta emléktábla őrzi.¹⁴ Amikor az alagi településrész 1910-ben Dunakesziből kiválva önálló községgé szerveződött, ő nyerte el az új község háza és az elemi iskola (a mai Széchenyi István Általános Iskola) építésére kiírt pályázatot. A két épülettel 1912-re készült el.¹⁵

Az alagi község háza (mögötte az elemi iskolával) az 1910-es években

Goldberg az építési munkák mellett a település közéletében is részt vett. Alapító tagja volt az Alagi Takarékpénztár Rt.-nek, melynek felügyelőbizottságában is helyet kapott.¹⁶ Részt vett a helyi képviselőtestület ülésein, valamint buzgó adakozója volt az alagi jótékony célú hangversenyeknek is.¹⁷

Gyermekei oktatására feleségével, Préger Rózával különös gondot fordított. Lányait az iskolán kívül német és francia nyelvre, valamint zongorázni is taníttatta.¹⁸ Ilona lányát Székely Artúr nyomdatulajdonos, Irént Himmler Miksa műépítész, Olgát Wellisch János kereskedő vette feleségül. Egyetlen fia, Ernő a családi hagyományt követve Amszterdamban lett fkereskedő.

Goldberg Simon a szüleitől örökölte mély vallásosságát. Elnöke volt a józsefvárosi Haladás imaegyesületnek, tagja a Pesti Izraelita Hitközség, a Chevra Kadisa és a Sasz Chevra képviselőtestületének. Mondhatni, élete felét hitközségi ügyek szolgálatával töltötte. Az országos és helyi politikai életben viszont sohasem vállalt szerepet, halálát mégis egy

politikai indíttatású merénylet okozta.¹⁹

1922. április 3-án az egész országot megrázta a hír, amikor a Demokrata Párt választási összejövetelén az Ébredő Magyarok Egyesületének tagjai pokolgépet robbantottak az Erzsébetvárosi Kör helyiségében. A többszáz jelenlévő között volt Goldberg Simon is, aki sokadmagával együtt súlyos sérüléseket szerzett. Azonnal kórházba szállították, de két nappal később belehalt a térsérülése miatt kialakuló vérmérgezésbe.²⁰ A merénylet öt másik áldozatával együtt hatalmas tömeg kísérete utolsó útjára a rákoskeresztúri izraelita temetőbe, ahol a gyászbeszédet gróf Apponyi Albert mondta.²¹ Koporsójára özvegye és három lánya borult zokogva.²²

Az alagi Goldberg-házat a Sarkadi család vásárolta meg, majd a második világháború előtti években került a mai tulajdonos, Kiss József nagyszüleinek és szüleinek birtokába. A jelenleg rossz állapotban lévő épületet tulajdonosa – egy értékmegőrző felújítás után – Goldberg Simon Emlék- és Vendégházként szeretné megnyitni a közönség előtt.²³

Goldberg Simon az 1910-es években

Goldberg Simon sírja a rákoskeresztúri (Kozma utcai) temetőben (a szerző felvétele)

12 Nyaralójával párhuzamosan egy másik saját épületet is emeltetett kiadás céljára. [Krebs András]: *A Goldberg Simon villa*. In: *Hippodrom és Lovarda*, 2019./5. sz. 26.

13 *Egyenlőség*, 1922. április 15. 5. (Erre vonatkozó hivatalos feljegyzést még nem találtunk.)

14 Az emléktábla szövege: „Gróf Csáky Károly püspöki kormányzása alatt Richter Béla plébános idejében Goldberg Simon tervei szerint emeletessé fejlesztetett 1909. évben.”

15 Csoma Attila: *Alag község megalakulása és első évei* In: *Honismeret*, 2011/3. sz. 58.

16 *Magyar Kereskedők Lapja*, 1911. május 27. 3. Emellett alapítója és igazgatótanács tagja volt Magyar Takarékpénztár és Bank Rt.-nek és a Folyószámla Lezártató Bank Rt.-nek is.

17 *Vadász- és Versenylap*, 1914. március 13. 112.

18 *Magyarország*, 1903. szeptember 19. 24.

19 *Egyenlőség*, 1922. április 15. 5.

20 Halotti anyakönyv. www.familysearch.org

21 *Pesti Napló*, 1922. április 8. 3.

22 Fia két héttel korábban hunyt el agyhártyagyulladásban.

23 [Krebs András]: *A Goldberg Simon villa*. In: *Hippodrom és Lovarda*, 2019./5. sz. 28.

MÁJER TAMÁS

Déry Tibor munkásságának dunakeszi vonatkozásai

Déry Tibor (1894–1977) író szívesen látogatott ki a Budapest környéki településekre, az itt szerzett élményei gyakran írásaiban is megjelentek. Az 1947-ben kiadott nagy művének, *A befejezetlen mondatnak* egyik „beavatási jelenete”¹ is egy híres Pest-közeli üdülőben, a „gödi” Fészekben játszódik.² Indokolt az idézőjel. Bár a köztudatba mint gödi Fészek/Fecskefészek került a híres munkás-üdülő, a telep valójában Dunakeszihez tartozott. „Nevében a Göd csak a legközelebbi vasútállomás miatt szerepelt.”³ A regény másik szöveghelyén Alag is felbukkan. Déry az 1933 végén elkövetett – a korabeli sajtóban nagy publicitást kapó – alagi Bognár-gyilkosságot említi.⁴ „Úgy érezte, ha a szóban forgó személyt szétdarabolnák (a reggeli újságban a meggyilkolt és elásott Bognárról olvasott riportot), ha feldarabolnák, s hangját mint egy külön testrészt megtalálnák az alagi kert egyik bokra alá ásva, fej nélkül is meg lehetne állapítani személyazonosságát.”⁵

1949. július 29-én a dunakeszi Főműhelyben Petőfi-ünnepséget rendeztek, amelyre Déry Tibor is felkérést kapott. Barabás Tibor író a felkérőlevelében jelezte: „10-15 percet beszélned kell, vagy Petőfiről szóló versedet kell felolvasni. Melletted egy külföldi delegátus is felszólal. Autó visz ki.[...] Megjelenésed: pártkötelesség! [...]” A megbízatásnak Déry ugyan eleget tett, de nem maradt sokáig a rendezvényen, sietett vissza a munkájához.⁶

Az egyik dunakeszi-alagi kiruccanásáról Déry egy tárcájában is megemlékezett. Írása eredetileg németül jelent meg, évtizedekkel később Tandori Dezső fordította magyarra. A magyar szöveg sajtó alá rendezője szerint a kirándulás valóban megtörtént, nem írói fikció.⁷ Az alábbiakban az elbeszélés Dunakeszivel kapcsolatos része olvasható.⁸

„A derék ember egy fiatal lánnyal találkozik, aki – bár nem feltűnő jelenség – üdítően hat, mint egy hegyi forrás. Oly tiszta, hogy az események máris megtisztulnak tükrében.

Hogy az őszi estét a városon kívül töltsék, felszállnak a Nyugati pályaudvaron egy vonatra, irány – akárhova. Félórányi vonat-

zás III. osztályon, ismeretlen céllal: nyugtatóan hat az idegekre az ilyesmi, akár egy nem túl erőteljes, szerény szerencsefordulat. A pár Dunakeszi–Alag állomáson száll le, a nap már lemenőben. A derék ember sose járt még Dunakeszi–Alagon. Az országútról 10 perc után lekanyarodnak egy földútra, elérnek egy szántóföldek között fekvő lejtős rétet, melyet valami rozszant drótkerítés vesz körül; nyugat felé, ahol épp lement a nap, tanyaudvar látszik, egy, a rét felé néző igen hosszú, igen alacsony épülettel. A pár leül egy kőre, háttal vannak az útnak, üldögélnek félórát. Nyirkos, őszi föld szaga száll. Vadkacsák húznak át a rét felett, igen magasan. Ahol a nap lement, felcsillámlik még egy kis rózsaszín felhő az égen, mely különben mindenütt mocsanatlan és szürke. Olyan nagy a csend, hogy saját lélegzetüket is hallják, elült az esti szél maradéka is. Rigó halk füttye zárja a napot.

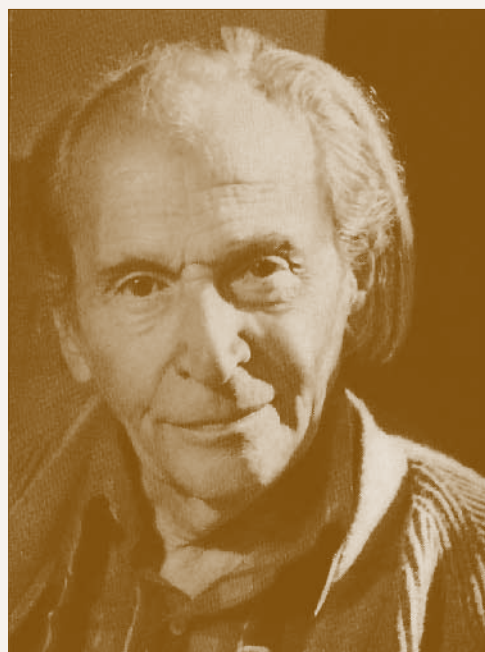
Felkerekednek, hogy elérjék az esti vonatot. Hirtelen éjszaka lett. Az országúton autók száguldanak, a makadám fényszóróiktól villog, egy nyúl átoveti magát az útmenti árok felett. A lány megborzong. Egyetlen gyalogos halad rajtuk kívül az út közepén, alakja sötét, de látszik, hogy férfi.

Életmentés

E sorok szerzője ekkor úgy hallja, hogy egy test tompán a földhöz csapódik. Az éjszaka elnyelte az egyetlen gyalogost. Térden-négykézláb lelik a sötét országút közepén, hóna alatt hegedű, másik karja kis fekete batyut szorongat, ő maga pontosan válaszolgat a hozzá intézett kérdésekre. Kis öregúr, orrán cvikker. Semmi baja, közli igen szelíden, orra jószerén az aszfalton még. Nem is részeg, ő, korántsem. A hegedű húzta le a földre, egy vicces, túl nehéz hegedű. Autó fényszórója villan a távolból. – De hát álljon már fel végre! – mondja a derék ember, hiába rángatván a négykézláb kis urat.

Ez ott orrolja az aszfaltot tovább. – Minek? – kérdezi szelíden. Három autót kell karlengetéssel leállítani és arrébb kanyarítani, mire a kis hegedűs végezetül feltápáskodik.

E sorok írója tudja, megmentette egy ember életét, de semmit nem érez ettől, vagy csak alig valamit. Az a másfél óra, amit a szabadban tölthetett, megerősítette idegeit. A vonat némi késéssel érkezik velük a városba.”

Déry Tibor

1 Déry Tibor: *A befejezetlen mondat*, 2. Budapest, Ciceró, 2006. 230-240.

2 A regény e pontjának értelmezéséhez lásd: K. Horváth Zsolt: *A senki szigetétől a munkások titkos kertjéig – A horányi Telep és a gödi Fészek mint ellenvilág és menedék*, forrás: https://dinamo.blog.hu/2016/03/16/a_senki_szigetetol_a_munkasok_titkos_kerteig_a_horanyi_telep_es_a_godi_feszek_mint_ellenvilag_es_men (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 29.)

3 Volentics Gyula: *Mesélő gödi képes levelezőlapok. Válogatás Volentics Gyula gyűjteményéből* (Szódi Helytörténeti Füzetek 5.), Szód, Szódi Helytörténeti Alapítvány, 2012, 113.; Jól illusztrálja Szélpál Árpád egy mondata is, mennyire bizonytalanná tette a megnevezést-elhelyezést az, hogy a gödinek nevezett telep Dunakeszihez tartozott: „A Fecskefészek, a Munkás TE dunakeszi strandja ma már látványossága a gödi partnak.” (szp. á.) [= Szélpál Árpád]: *Élet a Fecskefészekben*, in: *Népszava*, 1933/170: 7.

4 1933 decemberében történt Alag (és a 20. századi Magyarország) egyik legvéresebb bűnesete, amelyet Bognár Istvánné követett el férje, Bognár István hentessel szemben.

5 Déry, *im.*, 1. 18.

6 Botka Ferenc (szerk.): *Déry Tibor levelezése II/A. 1945–1950*, Déry Archívum, Budapest, 2008. 320. (Lőrincz Róbert kutatása alapján.)

7 „[...] az írás tárgy szerű keresztmetszetet ad Déry életéről” – írta Botka Ferenc a magyar nyelvű kiadáshoz írt jegyzetében. A könyvészeti adatokat lásd alább.

8 Források: Déry Tibor: *I. beszámoló egy hétköznapról*, in: *Knockout úr útjegyzei. Elbeszélések, 1930–1942* (Déry Archívum 3., s. a. r.: Botka Ferenc), Petőfi Irodalmi Múzeum, 1998, 102–107, 106–107; Tibor Déry: *Referat über einen alltäglichen Tag*, in: *Pester Lloyd*, 1937/245 (reggeli kiad.) 1–3.

ASZTALOS MIHÁLY

Emlékek az 1944 ősze és 1945 tavasza közötti időből

A front közeledése

A szovjet front előrenyomulása elől visszavonuló német csapatok 1944 őszén elérték Dunakeszit. Egy napon két német katona jelent meg az udvarunkban, akik apámmal hátramentek, hogy szemügyre vegyék a gazdasági épületeinket. A nagyméretű fészernél közölték, hogy raktár céljára lefoglalják, két nap múlva kiürítve és kítakarítva álljon a rendelkezésükre. Az egyik katona soproni születésű volt, így tudták magukat megértetni.

Két nap múlva az udvaron játszva kíváncsian vártam, mi fog történni. Hogy elüssöm az időt, sóderkavicsokból egy négy saroktornyú vár alapkörvonalát raktam ki. Egyszer csak hatalmas katonai teherautó gördült el mellettem. Katonák ugráltak le róla, parancsszavak hangzottak, és megkezdték a ládák behordását a fészerbe. Három katona ott maradt, a többi a teherautóval távozott. A fészerajtóra zárat szereltek, majd egy asztalt és egy széket helyeztek el a későbbi vételezés bonyolításához. Kisvártatva egy dzsipszerű, csónakra hasonlító, furcsa autón egy német katonatiszt érkezett. A katonák tisztelve fogadták, és megmutatták neki a raktárat. A tiszt utasításokat adott, azután bejött a lakásunkba, és a hálószobánkat lefoglalta a katonák pihenésére és alvására, majd távozott. Később tudtam meg, hogy a tiszt autója kételtű volt, amivel szárazföldön és vízen is lehet közlekedni.

A német katonák étkezni és tisztálkodni a másik utcában működő konyhára jártak. Időnként más katonák is megjelentek, hogy az egységük ellátmányát átvegyék. A hozzánk beszállásoltak kisebb kényelmetlenségtől eltekintve nem okoztak gondot. Előfordult, hogy cukorkát vagy csokoládét kaptam tőlük. Amikor a front már nagyon közel volt és időnként lehetett hallani az ágyúzást, váratlanul eltávoztak az udvarunkból.

A német megszállás alatt az emberek beszélgetés közben sokat emlegették a „Gestapo” nevet, és arról sok rosszat mondtak. Én, mint 8 éves gyerek e névből egy kedves, öreg bácsit véltem kihallani, így nem érttem, hogy miért szidják. Hosszú időnek kellett eltelnie, mire felnőttként megtudtam az okát.

Szent Karácsony ünnepe

A Teremtő mintha csak segíteni akarta volna a két megszállás közötti rövid kegyelmi időszakkal a karácsonyra való felkészülést. Előkerültek a jó előre megspórolt és gondosan tárolt készletek, valamint a fenyőfa alá szánt ajándékok. Mivel a piac nem működött, ezért mindenki úgy jutott fenyőfához, ahogy tudott. Sok helyen levágták a nagyobb fák tetejét. A torzó fák még sokáig csúfították a környezetünket.

A szomszédunkban lakó Koncsik családdal jó volt a kapcsolatunk, amiben lehetett, segítettük egymást. Ilyen eset volt, amikor a szomszéd néni „kincset érő” melaszhoz jutott. Ebből ügyes praktikával szaloncukrot készített, amiből mi is kaptunk. Anyám ezt saját termésű dió és mák ajándékozásával hálálta meg. Megkezdődött a sütés-főzés, valamint a fenyőfa díszítésének előkészülete. Mivel én még akkor hittem abban, hogy a Jézuska hozza a karácsonyfát, a két család összedolgozott. Amíg édesanyám mindenféle indokkal lekötötte a figyelmemet, addig a Koncsik lányok – Mancsi és Terka, akik nálam egy kicsit idősebbek voltak – nagy lelkesedéssel díszítették a fájukat. Saját készítésű, ötletes, szép karácsonyfadíszeket csináltak színes papír felhasználásával.

Az Asztalos és a Koncsik család (Koncsikék udvarán) 1940 körül. Balról: Koncsik Györgyné (Asztalos Mária), Koncsik Teréz, Koncsik György, Asztalos Mihály, előtte a szerző, ifj. Asztalos Mihály, Asztalos Mihályné (Szabó Erzsébet) és Koncsik Mária.

Nagyon tetszetős volt a füzérlánc, amit a fára körkörös lehetett felaggatni. A díszekből olyan sokat készítettek, hogy még a mi fánkra is jutott. Amint elkészültek a díszítéssel, az egyik lány elújságolta, hogy őhozzájuk már megjött a Jézuska. Izgottan siettem át, hogy megcsodálhassam a fájukat és az ajándékaikat. Egyszer csak a lányok, az ablakon kinézve angyalkákat láttak egy karácsonyfával repülni, még a szárnyaik suhogását is hallani vélték. Én akárhogy meresztettem a szemem, sajnos ebből semmit nem láttam. Sohasem tudtam meg, hogy csínytevésből, vagy azért, hogy örömet szerezzenek nekem, produkálták magukat. Siettem haza, hátha az angyalok hozzánk vitték a fát. Belépve a szobába ott állt a gyönyörűen feldíszített karácsonyfa. Hát mégis igaznak bizonyult a látomás. A család elénekelte a Mennyből az angyalt, majd nekiláttam az ajándékok megnézésének. Ebben az évben sokkal szerényebb volt a karácsonyunk, de azért így is találtam mesekönyvet, papírkockákból kirakható mesealakokat, dominót, egy új ruhát, cipőt és szánkót. Odakerült a régebben kapott festett, bádog, felhúzzható kiscsibe, aki lépegetve a földről felcsipegeti a magokat. Később átjöttek a lányok, hogy megnézzék a fánkat és az ajándékaimat.

Ez a meghitt, békés időszak hamarosan véget ért, mert elérte a falunkat a front. A körülmények miatt abban az évben sem betlehemezés, sem éjféle mise nem volt. A veszélyessé vált helyzet miatt le kellett költöznünk az óvóhelyül szolgáló pincénkbe.

Dunakeszi ostroma

A szovjet katonaság a tetélteni magaslatról lőtte Dunakeszit. Egy lövedék annak a háznak a padlásterébe csapódott be, ahol nemrég még a német katonai konyha működött. Hatalmas kárt okozott a tetőzetben és a tulajdonos galambász országzerte ismert, díjnyertes röpgalamb állományában. A padláson szertesét galambtetemek hevertek, egy részük a légnyomástól az udvarra esett, és kifröccsenő vérük pirosra festette a frissen esett havat. A látvány tragikusan jelezte a háború borzalmát.

Amint a belövések zaja elcsendesedett, megkezdődött a szovjet katonaság előrenyomulása. Egy napon géppisztolyos szovjet katonák kutatták át a pincénket, németeket kerestek. Mindent rendben találtak, anyám megkínálta őket süteménnyel, majd eltávoztak. Pár nap múlva a pinceajtón kilépve, mintha egy filmjelenetbe csöppentünk volna. A kétlovas fogatunk bakján ülő szovjet katonák egyike a lovak közé csapott ostorával, a másik látva döbbsent arcunkat, biztatásul vidáman felénk kiáltva magyarázta, hogy három nap múlva visszahozza a lovakat. Mindezt kikövetkeztettük az oroszul elhangzott szavakból. A lovakat azóta is várjuk vissza. Ehhez hasonló lopások sok helyen történtek. Amit az egyik faluból elvittek, azt a másik faluban magyar lókupeczek közreműködésével titokban értékesítették, és a hasznon megosztották. A fogatunk elvesztése érzékenyen érintette családunkat, mert e nélkül a gazdaság nem tudott működni.

A harci morál fenntartása érdekében egy-egy terület elfoglalása után háromnapos szabadrablást engedélyeztek a részt vevő katonáknak. Ennek esett áldozatul a fogatunk is. Dívott az a jutalmazási forma is, hogy az arra érdemes katonák időnként 2 kg-os csomagot küldhettek haza a családjuknak. Évekkel később, a hadifogságból hazatérő magyar katonák mesélték, hogy a saját szemükkel látták, hogy voltak vasútállomások, ahol az ilyen csomagok hegyekben álltak a szabad ég alatt, és az enyészet martalékává váltak. A családok soha nem kapták meg a csomagokat. A szovjet állam felsőbbrendűségét hirdető politika nem engedhette meg, hogy a lakosság bizalma megrendüljön a hazaküldött magasabb színvonalú tárgyak láttán.

Szovjet katonák beszállásolása udvarunkba

A front elvonulása után kétlőcsös kocsihoz hasonló fogat hajtott be az udvarunkba, amit kisebb termetű, zömök, mokány, „muszka” lovak húztak. A kocsikon ázsiai kinézetű, „muzsikokra” hasonlító, nagy bajszú katonák ültek. Nyugodt, lassú mozdulatokkal kifogták a lovakat, a kocsi rúdijához kötötték őket, takarmányt és vizet adtak nekik. A csomagjaikat behordták a fészerbe, ahová beszállásolták magukat. Alig találkoztunk velük, feltűnés nélkül elmentek, majd ugyanúgy visszajöttek, de mindig maradt örködni valaki. Az időjárás kemény hidegre fordult és havazott is. Apám megsajnálta a szabad ég alatt álldogáló lovakat és szólta, hogy az üresen álló istállóba kössék be az állatokat. Ahogy tudták elmagyarázták, hogy azok nagy hideghez szokott lovak. Egy alkalommal az egyik katona nagydarab húst tett le a konyhaasztalra. Megkérte anyámat, hogy készítse el nekik. A szűkösen rendelkezésre álló fűszerek hozzáadásával anyám pörköltet főzött, amiből nekünk is jutott. Amint tálalni készült, az egyik katona jelezte, hogy erre nincs szükség. Körbeülték az asztalt, elővették a zsebükből a kézzel faragott fakanalukat, majd a gőzölgő ételből vidám arccal kanalazgattak. Közben egy-egy falatot haraptak a magukkal hozott kenyérből. Megdicsérték az ételt, majd eltávoztak. Az asztalra lecsöpögő ételcsíkokból látni lehetett hányan ettek. „Ahány ház, annyi szokás.” Egy másik alkalommal anyámtól teát kértek, de ő közölte, hogy nem tud adni. Erre az udvarban lévő farakásból kiválasztottak egy alkalmasnak vélt fadarabot, bicskával faforgácsokat hasítottak le róla, amiket forró vízbe dobtak. A zsebükből elővettek egy kockacukor-szerű édesítőt, amit foguk közé szorítottak, és azon keresztül szűröcsölték a forró „teát”. A katonák a nálunk töltött idő alatt rendesek voltak velünk. A távozásukkor barátságos búcsúztunk el tőlük.

Katonák, akik megfeledeztek emberségükről

Azonban a front tovább vonulása után engedélyezett szabadrablásnál még sokkal brutálisabbak is következtek. Sajnos ekkor beigazolódta a szovjet katonák rémtetteiről szóló híresztelések. A fosztogató, duhaj, legtöbbször részeg, bandákba verődött katonák főleg éjjel garázdálkodtak. Vittek, amit találtak, a nekik megtetsző nőket megerőszakolták. Előfordult, hogy kiskorú lányok voltak az áldozatok. Ennek sajnos hónapokkal később következménye lett. A szerencsétlenül jártak szörnyű lelki és fizikai megaláztatáson mentek keresztül. Egy bizottság döntése alapján a nemkívánatos terhességtől megszabadulhattak.

Minden veszélyeztetett család úgy igyekezett elejét venni ezen rémtetteknek, ahogy tudott. Mivel a mi környezetünkben is voltak, akiket meg akartak óvni, ezért nálunk is rejtékhelyet alakítottak ki. A konyhából nyíló fürdőszoba ajtaja elé befördítették a nagyméretű konyhaszekrényt, ami teljesen eltakarta azt. Ide bújtatták azokat, akik a legveszélyeztetettebbek voltak. A bent lévők lélegzetviasszafojtva csendesedtek el, amint megérkeztek a nagy zajt csapó, garázda katonák. A félelem nem volt alaptalan, mert ha egy katonának is eszébe jutott volna benézni a szekrény mögé, annak szörnyű következménye lehetett volna. Szerencsére a lakosság a nappal garázdálkodó bandák ellen kialakított egy védekezési formát, ami abból állt, hogy a telkeket elválasztó kerítéseken menekülő-kiskapukat vágtak. Ezeket takarásban lévő helyeken készítették, amit csak ők ismertek, ezeken keresztül veszély esetén láthatatlanul lehetett kereket oldani. Az is elterjedt, hogy hangos kiáltással vagy csö-römpöléssel riasztották egymást.

Az új rend kialakulása

Amint eljött a kissé nyugalmasabb időszak, az emberek felköltöztek a pincékből. Igyekeztek visszatérni a korábbi megszokott életükhöz.

Elkezdődött a közigazgatás megszervezése. Érezte hatását a hatalomra jutott kommunista ideológia is. „Állnak még a paloták.” Elsők között esett áldozatul ennek a Száhlender család, akiket kitelepítettek, a háborúban megsérült házukat pedig felrobbantották. A tégláit elszállították az ideiglenes szovjet repülőtér leszállópályájának építéséhez. Ezt a helybeli férfiak munkába állításával kívánták megoldani. A munkások közé tartozott apám is. A munkaerő biztosítása szervezett formában történt. Csoportokat alakítottak ki, amelyeket egy-egy szovjet katona kísért a helyszínre. Édesapám egy Iván nevű katona csoportjába tartozott. Minden reggel kettes sorba rendezetten meneteltek a munkába. Egy alkalommal a sorba éppen beállt apámnak Iván hamiskásan odaszólt: „Misa davaj málenkij robot”. Étkezésről mindenkinek magának kellett gondoskodni. A nagy hideg miatt időnként bemehettek egy melegebb helyiségbe forró teát inni. A munkát brigádokba szervezve végezték. Voltak, akik feldarabolták a téglát, voltak, akik szétterítették, és akik a földbe bedöngölték. A napi munka végeztével szabadon hazamehettek. Ez így ismétlődött, heteken keresztül, amíg a leszállópálya el nem készült.

A tél végével megkezdődtek a tavaszi munkákra való előkészületek. Ekkorra már sikerült pótolni a mezőgazdasági munkák végzéséhez elengedhetetlenül szükséges lovasfogatót. Azon szerencsések közé tartoztunk, akiket nem érintett családtagjuk elvesztése, az anyagi kárt pedig szorgos munkával pótoltuk. A nyár folyamán nagy öröm ért minket, mivel augusztusban megszületett László öcsém. Ez a jövőre nézve nagy bizakodással töltötte el a családunkat.

KEREKES DÓRA

A Geist család

„Nobelman”-ek, állattenyésztők és istállótulajdonosok

„A Geist-istálló volt, van és lesz az alagi közönség »favorite« istállója, de nem is csoda, mert a legjobb lovak, a legjobb urlovasok képviselik mindig a fekete-vörös dressés istállót.”¹ Geist Gáspár már 1891-ben, az első versenyen futtatott lovat Alagon, majd 1897-ben megnyitotta lovak trenírozására szolgáló telepét a Pest megyei Szaharában. Istállója hamarosan igen népszerűvé vált a lóverseny szerelmesei között. A Geist család azonban nemcsak a lósporttal foglalkozott...

A család eredete

A család eredete egészen a 16. századig nyúlik vissza. Hans Christoph Gaist von und zu Wildeck 1584. július 26-án kapott birodalmi nemességet II. (Habsburg) Rudolf német-római császártól (1576–1612).² Dédunokája, Martin Geist kivándorolt a Német-római Császárságból, és III. Károly uralkodása idején (1711–1740) a török háborúban elnéptelenedett magyar területek egyikén telepedett le, a Békés megyei Gyulán. Itt nősült, és 1747-ben megszületett fia, Geist János Gáspár, aki 1773-ban házasságot kötött Eisel(in) Erzsébettel. Házasságukból 1782-ben született meg Geist (I.) Gáspár, aki 1809-ben Papp Borbálát vette nőül. 1817-ben született (II.) Gáspár, 1821-ben György, majd Ádám fiuk. (II.) Gáspár 1845-ben házasságot kötött Molnár Erzsébettel. Nyolc gyermekük született, a legifjabb, (III.) Gáspár került Alagra, istállótulajdonosként.

Geist (II.) Gáspár – kádárból nagypolgár

A Gyulán megtelepedő Martin Geist ősei mesterségét, a kádár szakmát gyakorolta az alföldi mezővárosban, ahol becsületes munkával megalapozta a család vagyonát. Dédunokája, Geist (II.) Gáspár a gyulai németvárosi iskolába járt, majd – a családi hagyományokat folytatva – szintén a kádármesterséget választotta szakmájának.³ Gáspár – a kor szokásainak megfelelően – 17 évesen szakmai vándorlásra indult.⁴ Németországban több helyen is dolgozott, majd Bécsbe ment, ahol a Milly gyertyagyárban⁵ helyezkedett el. Miközben ellátta a kádármester minden ottani feladatát, kitanulta a modern gyertyaöntés mesterségét is. Az 1840-es évek elején Pestre költözött, ahol a „Pannonia” sztearingyertya-gyár vezetője, majd tulajdonosa is lett.⁶ (Ne felejtjük el, hogy ebben a korban még a gyertya volt a legfőbb világítási eszköz!) Karrierje innentől felfelé ívelt.

1 Óhidi: *Mravik lotja*. In: *Vadász- és Versenylap*, 1897. március 26. 115.

2 A családi címert a Bundeskanzleramt 1926. október 25-én 168.815-Abt. 4. sz. alatt igazolta. Kempelen Béla: *Családkönyv. 1. Nemes családok, polgári családok*. Bp., Nemzeti Örökség, 1940. 58.

3 Göndöcs Benedek: *Geist Gáspár emlékezete*. In: *Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat Évkönyve*, 5. 1878–1879. Szerk. Zsilinszky Mihály. Békéscsaba, 1879. 7.

4 Dr. Gaál Szabolcs: *A Csáki Ménes és a Geist család*. In: *Magyar Turf*, 2013. június, 10.

5 A Milly gyertyagyár a korban egyedülálló gyertyákat készített a Bécs melletti Liesingben, amelyeket tulajdonosa, Friedrich Albert Sarg és fia, Carl által kifejlesztett metódussal (amelyet szabadalmaztattak is) gyártottak. Reitterer, H.: *Sarg, Johann Heinrich Karl*. In: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. Band 9. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1988. 424.

6 Göndöcs, 1879. 7–8.

Geist Gáspár 1844. május 20-án pesti polgárjogot nyert, 50 forint lefizetését követően,⁷ majd 1845-ben megnősült. Molnár József mészárosmester lányát, Erzsébetet vette feleségül, akitől nyolc gyermeke született. A Mészáros család révén került kezére a Magyar utca 544. telekszámom nyilvántartott bérház, majd 1862-ben megvette a mellette lévő 555. telekszámú bérházat is, Gartner Mihálytól.⁸ 1863. március 10-én Geist Gáspár és neje építési engedélykérelmet nyújtottak be a két telken lévő házak lebontására és egy új, egységes kinézetű épület emelésére.⁹ Az új építmény szintenkénti alaprajzát és a homlokzatot Gottgeb Antal (1817–1883) építőmester tervezte, míg a földszinti öntöttvas oszlopos kávéház alaprajzát, valamint az udvari loggia tervét Ybl Miklós építész látta el kézjegyével.¹⁰ (A kávéházat később Bayer Marcell, Bajor Gizi édesapja vette bérbe a Geist családtól.)¹¹

Pesti éve alatt kereste meg őt bátyja, Geist Ádám, hogy segítsen neki békési sertései értékesítésében. Geist Gáspár ráállt a dologra, és miután kiderült, hogy az állattartás és -értékesítés nagyon jövedelmező vállalkozás, Geist mindinkább ezzel kezdett el foglalkozni. Olyannyira, hogy nem sokkal később kiszállt a gyertyaüzletből és vagyonát előbb földek bérletébe, majd megvásárlásába fektette.

Birtokszerzések Békés megyében

Kézenfekvő volt, hogy szűkebb pátriájába térjen vissza. 1859-ben bérbe vette, majd 1864-ben megvásárolta a Kondoros melletti Nagycsákó pusztát (1500 hold), illetve a Kondorosi pusztát (1500 hold), amelyhez 1871-ben Kiscsákó pusztája egy részét csatolta, így összesen 3400 holdon gazdálkodott.¹² Nagycsákót a Batthyány családtól (gróf Batthyány Lászlótól) vásárolta meg, amely nem sokkal korábban, 1854-ben építettett itt vadászkastélyt. Geist – a pesti bérházépítés során kialakított kapcsolatának köszönhetően – a kastélyt is Ybl Miklóssal alakította át 1864–65-ben, az addigi klasszi-

7 Budapest Főváros Levéltára (BFL), Pesti polgárok adatbázisa, Geiszt Gáspár. <https://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/4667/?list=eyJxdWVyeSÍGjREJfX1BPTecifQ> (A letöltés ideje: 2020. november 10.)

8 Hídvégi Violetta: *Geist Gáspár bérháza, 1864–1865*. In: *Ybl-épületsorok az Ungar-háztól a Kálvín térig*. Szerk. Hídvégi Violetta–Martóczy Katalin. Budapest, BFL, 110.

9 BFL IV. 1305. 188/1863. sz. irat, BFL IV. 1303.f. 10.844/1863. sz. irat

10 BFL XV. 17.f. 331.a Szerződés Geist Gáspár, Gottgeb Antal és Ybl Miklós között (építés, kivitelezés, költségvetés, számlák, tervek); Sándor P. Tibor: *Felbukkant az első pesti látképet ábrázoló dagerrotípiá*. In: *Budapest*, 2010. április, 32. Az 1860-as években divatban volt, hogy a magyar arisztokraták kapcsolatot tartottak fenn a budapesti előkelő, gazdag vállalkozókkal. Geist Gáspár Békés megyei területei közel feküdtek az Alföldi Vadásztársasághoz, amelynek révén találkozott Ybl Miklóssal.

11 Ferenc Kata: *Építész-történet. Ybl-épületsorok*. In: *Élet és tudomány*, 2015. május 1. 547.

12 1736-ban a király által kiadott adománylevélben Csákó már Csákópuszta néven szerepel. Harruckern János György (1664–1742) Békés vármegye főispánjának (1729–1742) gazdaszítjei Csákót kétféle osztották: Kiscsákóra és Nagycsákóra. (Ennek hátterében az állt, hogy így nagyobb bérleti díjat kaptak érte.) Nagycsákó a szarvasi rátához tartozott, örökösödés útján a Batthyány grófok kezébe került. Kiscsákó a csabai rátához tartozott a Wenckheimék, illetve a családhoz tartozó Károlyi grófok tulajdona. Később a nagycsákói Batthyány birtokot, valamint Kiscsákó területe egy részét megvásárolta Geist (II.) Gáspár. Karácsonyi János: *Békésvármegye története, II. H.n.*, Békésvármegye Közönsége, 1896. 60–61.

cista helyett romantikus stílusban.¹³ Ugyanekkor a parkban Ybl-lel egy reneszánsz kápolnát (Szent József-kápolna) is építtetett.¹⁴

A hatalmas birtok intézője – sógornője édesapjának, Szendrey Ignácnak a közbenjárására – Petőfi István (1825–1882), Petőfi Sándor öccse lett,¹⁵ aki 22 éven keresztül (1858–1880) vezette a Geist-uradalmat, sikeresen. Keze alatt a 65 fő állandó személyzettel működő gazdaság felvirágzott, és jó megélhetést nyújtott a tulajdonosnak, valamint az itt dolgozóknak.¹⁶ A birtokon Geist (II.) Gáspár sertést tenyésztett és díjnyertes juhokat nevelt (keresztelés útján tenyésztették ki a híres Geist-féle juhajtát),¹⁷ de ménest is alapított. 1851-ben érkezett az uradalomba Robert Hesp (1823–1887) – a híres versenyló, Kincsem későbbi trénera – aki kopófalka-idomárként működött itt 1863-ig, amíg a fóti Károlyi-birtokra nem került.¹⁸ Geist (II.) Gáspár, illetve fiai munkásságának köszönhetően a birtok valóságos mintagazdasággá nőtte ki magát, és méneséről is híressé vált.

Az 1850-es években azonban a csáki birtok nemcsak gazdálkodásáról vált híressé, de biztonságot jelentett a nemzeti ellenállás kulcsfiguráinak: Andrássy Gyula és Manó, Wenckheim Béla, Esterházy Miklós, Tisza Kálmán, Szapáry Gyula és báró Eötvös József is ellátogatott Geistékhez. Az ekkor megtartott vadászatoknak és lóversenyeknek politikai jelentőségük is volt. Alexander Bach osztrák belügyminiszter (1850–1859) emberei persze hamarosan felfigyeltek a sok ide érkező előkelő személyre, és folyamatosan figyelték a „vörös frakkban lovagló elegáns társaság” minden lépését. Formálisan az alföldi betyárvilág elleni fellépésként aposztrofálták jelenlétüket, arra hivatkoztak, hogy védik az ide látogatókat a betyároktól. Utóbbiakat persze nem fogták el, de folyamatosan tájékoztatták bécsi megbízójukat a Geist-uradalomba látogató „ellenállókról” és „rebellisekről”.¹⁹

A tevékeny, uradalmi ügyeit és országos gazdálkodási kérdéseket is intéző Geist (II.) Gáspár 1872. december 6-án hagyta el az árnyékvilágot, a kolera végzett vele, mindössze 55 éves volt. „Az elhunyt egyike volt azon jeleseknak, kik polgári kötelességüket minden irányban betöltötték. Egyedül fáradhatlan munkássága emelte őt az ország egyik legtehetősebb polgárává, s mint ilyen, a közügyek körül sokat tett.”²⁰ A birtokot fiai örökölték és vitték tovább. Az 1859-ben született (III.) Gáspár Kiscsákon, István, a nevét viselő István-majori kúriában élt korai, 1878-ban bekövetkezett haláláig, míg az 1855-ben született Gyula Nagycsákon gazdálkodott kiváló-

13 Hídvégi, 2014. 111.

14 Kertész Éva: *Békés megyei történeti kertek*. In: *Natura Bekesiensis. Időszakos természettudományi közlemények*, 8. Békéscsaba, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága–Munkácsy Mihály Múzeum, 2006. 8.

15 Irányi István: *Petőfi István*. In: *Békési Élet*, 8. 1973/ 1. sz. 21. Petőfi István 1882-ben halt meg, öccse relikviáit a Kisfaludy Társaságra bízta, kivéve a költő utazóládáját, amelyet végül 1889-ben Geist (II.) Gáspár juttatott el a Társasághoz. Kalla Zsuzsa: *Irodalmi relikviák – világi ereklyék. A Petőfi-relikviák története*. In: *Tények és relikviák, tárgyak és ereklyék*. Szerk. Kalla Zsuzsa, Bp.–Veszprém, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1998. 75.

16 Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*, X. (Ótocska–Popen). Bp., Hornyánszky, 1905. Petőfi István volt 1858-tól a gyámja Petőfi Sándor és Szendrey Júlia fiának, Zoltánnak, aki sok időt töltött a csáki uradalomban. Külön érdekesség, hogy Geist (II.) Gáspár gyermekeinek feladata volt, hogy a Petőfi-szülők józsefvárosi sírját rendben tartsák. (*Fővárosi Lapok*, 1880. május, 548. [1880. május 13.]])

17 *Magyarország*, 1913. május 13. 5–6.

18 *Vadász- és Versenylap*, 7. 1863. április 30. 195.

19 Gaál, 2013. 11.

20 *Budapesti Közlöny*, 1872. december 8. 2263.

an (1903-ig).²¹ Gyula és Gáspár 1885-ben a ménest is megsztották.²²

Geist (III.) Gáspár és a lóverseny

Geist (III.) Gáspár édesapja halálakor 14 éves volt, előbb a Budapesti Kegyes Tanítóréndiek Főgimnáziumában, majd a Budapesti Kereskedelmi Akadémián tanult.²³ A gazdálkodás kezdetől fogva lenyűgözte, de a korabeli nagypolgári életben is jól megállta a helyét. Gyulával együtt, 1879-től a Békés Megyei Agarász Egylet tagjaként bekapcsolódtak a megyei gazdasági és közéletbe is.²⁴ 1880-ban már a csáki birtokon versenyt rendeztek az Egylet számára, amelyen saját nevelésű kutyáikkal is részt vettek és nyertek.²⁵

1882 júniusában, a békéscsabai pünkösdi lóversenyen úrlovasként indult Geist (III.) Gáspár, ahol lova az akadályversenyen első helyezést ért el, és 20 aranyat nyert.²⁶ Geist 1885-ben tagja lett az Úrlovasok Szövetkezetének is, amelynek elnöki posztját ekkoriban gr. Apponyi Albert (1846–1933) töltötte be.²⁷

Egyre több lova vett részt a magyarországi és monarchiabeli lóversenyeken, így Békéscsabán kívül Debrecenben, Budapesten, Nagyváradon, Pozsonyban, Bécsben, Lembergben (Lviv, UA), Krakóban, Tatán, Cinkotán és Székesfehérváron is futtatott. Lovai sikeresek voltak, rendszeresen nyert nagyobb összegeket.

Geist Gáspár alagi istállója

A Magyar Lovaregyletben, belépését követően, hamarosan meghatározó személyiséggé vált. Tevékeny része volt abban, hogy a szervezet 1890-ben megvásárolja Alag pusztá nagy részét Holitscher Fülöptől, és itt alakítsa ki – az angliai Newmarket mintájára – Magyarország legnagyobb tréningtelepét.

Az első alagi versenynapon, 1891. április 12-én Geist (III.) Gáspár hároméves sárga kancáját, *Jessy-t* nevezte a Magyar Lovaregyleti-díjra (1600 m, 500 forint díjazás), amely Chernel György tulajdonos *Darázs* nevű lova után (zseké: Chernel Viktor), másodikként ért célba.²⁸

Geist Gáspár 1897-ben építette ki saját istállóját Alagon, a mai Kutyakiképző és a Fóti út közötti területen. Célja az volt, hogy a bátyja, Gyula által felügyelt csáki ménesben, illetve a vele szomszédos, saját gáspárteleki ménesben és idomító intézetében nevelt versenylóvali közelebb legyenek a monarchia nagy versenypályáihoz.²⁹ Az intézet idomára Mravik Pál (mh. 1929) volt, aki a Geist-lovakkal együtt szintén

Geist (III.) Gáspár

21 Virág Zsolt: *Magyar kastélylexikon 10. Békés megye kastélyai és kúriái*. Bp., Forum Invest, 2009. 123.

22 *Köztelek*, 1895. november 27. 1890.

23 *Tudósítóanyag a kegyes tanítóréndiek Pesti Főgimnáziumáról az 1870–71-ki tanévben*. Pest, 1871. 16–17.; *A Budapesti Kereskedelmi Akadémia évi jelentése az 1877. tanév végén*. Bp., Pesti Könyvnyomda, 1877. 53.

24 *Vadász- és Versenylap*, 1879. február 20. 403.

25 *Vadász Lap*, 1880. november 20. 461.

26 *Fővárosi Lapok*, 1882. június 3. 797.

27 *Vadász- és Versenylap*, 1885. május 21. 211.

28 *Vadász- és Versenylap*, 1891. április 5. 122.

29 *A Gáspár-telep Alagon*. In: *Vadász- és Versenylap*, 1897. július 23. 366.

Alagra költözött.³⁰ Geist mindig a legjobb zsokékat foglalkoztatta, így nála lovagolt pl. Csompora Mátyás, a lóversenypályák fenegyereke (akinek háza a mai Batthyány utca 8. sz. alatt áll)³¹ és Schejbál József is. A Geist-zsoké a versenyeken 1891-től első színeként fekete testű ruhát viseltek, vörös ujjal és sapkával, második színeként vörös testű ruhát, fekete ujjakkal és sapkával.³²

Alagi istállójához mintegy 80 holdas terület tartozott, amelyet igen célszerűen rendezett be. A Fóti út mellett épült fel az egyszintes lakóépület, amelynek északi frontja 40 méter hosszúságú volt, ablakai a belső (vagyis az udvar felőli) széles folyosóra nyíltak. Az épületben két lakást alakítottak ki, mindegyikben volt 4-5 szoba, konyha, fürdőszoba, éléskamra és előszoba. A keleti oldalon Geist Gáspár vendégeit fogadta, külön szobát tartott fenn a Magyar Lovaregylet elnöke, gróf Batthyány Elemér számára. A másik lakásban id. Mravik Pál, Geist térnere és családja lakott. Az udvart két oldalról egy-egy hosszú istállóépület határolta, ezek végében pedig az alkalmazottak, a cselédek és a lovászfűk lakásai kaptak elhelyezést. Az épületektől az egész idomítótelepet jól lehetett látni.

A telep keleti oldalán terült el az akadályverseny-pálya, mintegy 40 hold területen (ez kb. 500 méter hosszú és 200 méter széles volt); északról a Fóti út, kelet és dél felől pedig földek határolták. Az akadálypályától egy árnyas út választotta el a síkpályát. „A talaj e síkpályán oly finoman van fogsolva és boronálva, és földje oly jó barna összetapadó homok, hogy rajta oly gusztussal galoppoznak a lovak, mint akár egy gyéppályán.”³³ Az akadálypálya nem volt ennyire jó minőségű, mert földje néhol túl mélyen süppedt és kelet felé lejtett.

Az épülecsoport másik oldalán, túl a szénás legelőkön terültek el a kifutók. Az egyiket a pihenő versenylovak, a másikat a yearling-csikók (vagyis a futtatásra még nem alkalmas lovak) számára alakították ki. Az istállók tágasak voltak és világosak, a korban modernnek számítottak. Mindegyik épületben négy istálló volt, illetve volt egy kocsiszín is, amelyet az anyakancák számára tartottak fenn. Az istállók 5 méter magasak voltak (így egy ágaskodó ló sem érte el a tetejüket), a boxok négy méter hosszúak; egy-egy istállóban 5-6 ló fért el.

A nagy, tágas udvar közepén egy 35 méter mély artézi kút kapott elhelyezést, amelyből szélmotorral hozták fel a vizet; utóbbi olyan magas volt, hogy egy kis falu templomtornyának magasságával vetélkedett.³⁴

Az alagi Geist-istálló, elől Mravik Pál idomárral
(Ország Világ [1900. szeptember 23.] 770.)

30 Vadász- és Versenylap, 1899. március 11. 84.

31 Vadász- és Versenylap, 1905. január 21. 80.

32 Vadász- és Versenylap, 1891. február 1. 122.

33 A Gáspár-telep Alagon. In: Vadász- és Versenylap, 1897. július 23. 366.

34 Uo.

A Geist-istálló versenyeredményei

A Monarchia legnagyobb példányszámú sportlapja, az *Allgemeine Sport-Zeitung* 1897. évi cikkében a szerző az alagi lóversenyekről, az ottani istállókról és trénerokról írva megjegyezte: „Vannak még Alagon lovak Geist Gáspár, G. von Chernel és Mr. Gold birtokában. Ezekről a lovakról semmi különösöt nem lehet mondani. A magyar vidéki versenytereket minden bizonnyal sikerrel hódítják majd meg, de a birodalom nagy lóversenypályáin nem fognak jelentős győzelmeket elérni.”³⁵ A névtelen szerző azonban nem volt eléggé tájékozott: Geist Gáspár lovai már az 1890-es évek elejétől részt vettek, és sikerrel szerepeltek a bécsi, freudenauai versenyeken, sőt, 1894-ben a Maiden gátversenyen Rózsám első helyezést ért el.³⁶ 1901-ben 27, Alagon nevelt lovát vitte a monarchiabeli versenyekre,³⁷ 1906-ban pedig Geist (III.) Gáspár lett az Osztrák–Magyar Monarchia legsikeresebb lótulajdonosa: a díjak többségét megnyerte, 82 160 koronát zsebelhetett be; ebből *May be* nevű lovával egyedül 16 720 koronát nyert. 1913-ra negyvennél is több ló volt versenyben.³⁸ Teljes pályafutását tekintve összesen 835 első díjat nyert, és több mint 2,5 millió korona nyeresémet vihetett haza.³⁹

Sikerei közé tartozott, hogy a nagy alagi akadályversenyt négyszer nyerte meg (*Rubel, Cseko, May be, Mr. John*), továbbá négy egymást követő évben győztek Geist-lovak (*Nyájás, May be, Bokros, Veszély*) a keresztúri akadályversenyben. *May be* a bécsi akadályversenyen is diadalmaskodott. Az 1901. évi tavaszi alagi meetingen 42 futamból 14-ben nyertek a Geist-istálló lovai, összesen 24 045 korona értékben.⁴⁰ A korabeli sajtó így írt erről: „Alagi hangulat terjengett a tribün előtt a híves, borongós délutánon, mert a Geist-lovaknak a hazája a dunakeszi völgy, Alag, a fákkal övezett kies pálya, ahol kevesebb a füst, a por, de kevesebb a selyem is, kevesebb az ezerkoronás ruha is.”⁴¹

A sportközönség nagyon szerette a Geist-istállót, amelynek vezetését korrektnek ismerték meg, akik – véleményük szerint – nem trükköztek a versenyeken. Geist Gáspár azonban nem csak a közönség szórakoztatását és a nyerést tartotta szem előtt. Akárcsak Pejacsevich Albert, Geist is nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a tehetséges magyar lovászfűkből zsokét neveljen: 1903-ban nála kapott lovaglási engedélyt Bergel Lajos, Bocskai Pál, Csuvar G., Juhász Antal, Mali Mátyás, Székely István, Ulrichshoffer Imre és Tóth Ferenc.⁴²

Geist Gáspár és felesége közéleti tevékenysége

Geist (III.) Gáspár a közéletben is tevékenyen részt vállalt. Adománygyűjtéseken vett részt (pl. a Vöröskeresztnek)⁴³, jótékony-sági bálók szervezőbizottságának tagja volt,⁴⁴ akárcsak a Nemzeti Casinónak.⁴⁵ A Magyar Athletikai Club alelnöki posztját is betöltötte.⁴⁶ Emellett a művészetet is pártolta. 1891-ben a Magyar Lovaregylet megbízásából Pállik Béla (1845–1908) kiváló állatfestő Csákóra utazott, hogy a sok versenyt megnyert Geist-

35 *Allgemeine Sport-Zeitung*, 1897. április 4. 299.

36 *Fővárosi Lapok*, 1894. május 23. 1220.

37 *Vadász- és Versenylap*, 1901. február 23. 78.

38 *Budapesti Hírlap*, 1913. május 13. 14.

39 *Békés*, 1913. május 18. 5.

40 *Vadász- és Versenylap*, 1901. április 17. 160.

41 *Pesti Napló*, 1909. október 8. 4.

42 *Vadász- és Versenylap*, 1903. április 1. 141.

43 *Budapesti Közlöny*, 1881. november 6. 8.

44 *Fővárosi Lapok*, 1894. január 23. 196.

45 *A Nemzeti Casino szabályai és tagjainak névsora*, 1887. Bp., 1888. 18.

46 *Herkules*, 1888. január 31. 7.

lovat, *Urambátyámot* lefesse.⁴⁷ Geist felesége, Kleiner Heléna pedig az 1914-ben, a versenylovak mozgásának tanulmányozására Alagra érkező fiatal Konrád Ignác (1894–1962) karrierjét indította be. Az ekkor nagyon rossz körülmények között élő festőt bízta meg *Salvator* nevű versenylovának megfestésével, amiért Konrád csak 100 koronát kért. Geistné a kész művet nagy elragadtatással fogadta, és arra ösztönözte Konrádot, hogy további képeket fessen. Konrád visszaemlékezései szerint Benczúr Gyulának (1844–1920) is tetszett az alkotás, állítólag, amikor a neves festő meglátta, azt mondta: „*Akárki is festette ezt a képet, ez jó!*”, aminek hatására további 100 koronát kapott Geistnéől.⁴⁸

Geist (III.) Gáspárhoz köthető egy Csontváry-kép rejtélyes sorsa is. A *Traui tájkép naplemente idején* című, Csontváry Kosztká Tivadar által 1899-ben festett képnek négy, jól ismert „testvére” van. Az ötödik képet 1910-ben Kosztká Irén, a művész nővére hálából odaajándékozta munkaadójának, Geist Gáspárnak, mivel Geist nagyra tartotta az akkoriban korántsem elismert művészt. Így a kép – amely ettől kezdve a Geist családnál volt – eltűnt a nagyközönség szeme elől, és senki sem tudott róla semmit, egészen 1951-ig, amikor dr. Geist Gáspár (III. Gáspár fia) letétbe helyezte az alkotást a Szépművészeti Múzeum Új Magyar Képtárában. A festmény innen 1965-ben Geist unokahúgához, Osztrólczyk Pálnéhoz került, majd 1990-ben a család értékesítette azt, egy budapesti magángyűjtő vásárolta meg. Legutóbb 2010-ben árverezték el.⁴⁹

A Geist család azonban nemcsak az úri közéletben és a művészetek területén vállalt szerepet, de csáki uradalmuk munkásainak, illetve a környék lakóinak jóléte is fontos volt számukra. Az uradalom területén előbb tanyasi, majd teljesen felszerelt, modern iskolát létesítettek, és állandó, az uradalom által fizetett tanítót alkalmaztak, akinek lakást is biztosítottak.⁵⁰ Később óvodát és orvosi állást is létrehozta.⁵¹ Övéikről rossz körülmények között, a két világháború alatt is gondoskodtak.

Geist (III.) Gáspár halála

A sors furcsa fintora, hogy a tevékeny sportembert, a közönségért sokat áldozó Geist (III.) Gáspárt fiatalon, 39 évesen megtámadta a hátgerincsvadadás, így egyre kevésbé tudott segítség nélkül járni. Állapota mindinkább súlyosbodott, végül 1913. május 13-án, reggel 7 órakor halt meg az Andrássy út 123. alatti villájában, 52 évesen.⁵² Bár járni már évek óta csak támogatással tudott, maga intézte gazdaságának és gáspárteleki ménésének, továbbá kiterjedt alagi versenyistállójának ügyeit. Még halála előtt néhány nappal is kint volt a lóversenypályán, a lovaregyleti elkülönített hely mellé állított karosszékében. Nem sokkal később a Víztorony melletti versenytéren egyik lovát, a Király-díj crackjét (favoritját), *Salvator*t tekintette meg. Estére rosszul érezte magát, a következő napot ágyban töltötte, majd másnap reggel 7-kor, szívrohamban elhunyt. Felesége, Kleiner Helén és fia, az ekkor 15 éves ifj. Geist Gáspár gyászolták.

47 *Fővárosi Lapok*, 1891. június 3. 1121.

48 Konrad, Hilda: *Konrád Ignác festőművész. Kiállítási katalógus*. Bécs–Párizs, 1991. oldalszám nélkül 1914-ben a csáki ménéshez is meghívást kapott, hogy további lóportrékat készítsen, végül azonban a háború miatt erre nem került sor.

49 Hernádi Zsuzsa: „*Naplemente idején*” Csontváry képe védettséget kapott. In: *Magyar Demokrata*, 2012. december 19. 80–81.

50 *Néptanítók lapja*, 1872. július 11. 480.; *Fővárosi Lapok*, 1879. június 5. 626.

51 Gaál, 2013. 12.

52 *Békés megyei Közlöny*, 1913. május 15. 4.

Ravatalára a Magyar Lovaregylet, az Úrlovasok Szövetkezete és a sportvilág számos kitűnősége helyezett koszorút. Az elhunytat a Kerepesi úti temetőben lévő családi sírboltban helyezték örök nyugalomra, Stieber Vince apátplébános imáját követően. 1914 januárjában az Úrlovasok Szövetkezete úgy határozott, hogy az alagi tavaszi meeting Anatole akadályversenyét átkereszteli Geist Gáspár-emlékversenyre.⁵³ Az emlékversenyt 1920-ig Alagon, majd 1921 és 1944 között a káposztásmegyeri pályán futották.⁵⁴

A Geist-istálló további sorsa

Geist Gáspár hirtelen halála után lovai egy hétig nem versenyeztek, majd húséges trénerre, id. Mravik Pál vette át azok futtatását az idény hátrélvő részében. Új öltözetre volt szükségük ehhez, de a régit vették alapul: a Mravik-lovak zsokeinak inge fekete volt vörös ujjakkal, sapkájuk fehér, és az elhunyt tulajdonosra emlékezve a futamokon fekete karszalagot viseltek.⁵⁵

A következő években a Geist-lovak Geistné Kleiner Helén irányításával futottak tovább, illetve elkezdtek a csáki ménesebb lovainak eladását. A háború, majd a politikai viharok (különösen a román megszállás), végül az 1920. évi Nagyatádi-féle földreform következtében az uradalom addigi formájában nem tudott tovább működni.⁵⁶ Később ifj. dr. Geist Gáspár (1898–1965)⁵⁷ vette át az uradalom irányítását, de nem foglalkozott olyan mértékben a lóversennyel, mint édesapja. Jobban érdekelt a motorsport, a pingpong, de Nógrádverőcén kerámiagyárat (Keramos Agyagipari Rt.) is vásárolt.⁵⁸ Birtokát is intézővel, Bierbaum Miklóssal irányíttatta, bár maga is az uradalomban élt.⁵⁹

A második világháború nem kerülte el a csáki uradalmat és nem kímélte meg a ménest sem. Geist Gáspár és édesanyja, Kleiner Helén 1944-ben budapesti lakásukba menekültek a front elől, és nem is tértek ide többé vissza. Az 1945. évi földreform pedig végleg megszüntette ezt a nagy múltú birtokot. A család kezén maradt birtokról az alábbiak szerepeltek az Országos Földbirtokrendező Tanácsnak 1945. április 17-én, Gyulán készített jelentésben: „*dr. Geist Gáspár – Orosháza (Kiscsákó-pusztá), 12 szobás, 12 holdas parkkal, jó állapotban, bútorzata nincs.*”⁶⁰ A front elvonulását követően a volt cselédek felnyitották a kastélyt és mindent elvittek, ami mozdítható volt. Később kultúrház és iskola működött itt, a padláson a téesz idején pulykakat neveltek...

A csáki Geist-kastély 1983-ban

53 *Budapesti Hírlap*, 1914. január 9. 15.

54 *Uj Magyarország*, 1944. március 28. 9.

55 *Budapesti Hírlap*, 1913. május 15. 15–16.

56 *Nemzeti Ujság*, 1923. szeptember 8. 13.; *Köztelek*, 1923. november 8. 1053.

57 Ifj. Geist Gáspár a budapesti X. kerületi tisztviselőtelepi M. Kir. Állami Főgimnáziumában érettségizett, 1918-ban. *A budapesti X. ker. tisztviselőtelepi M. Kir. Állami Főgimnázium 1917–1918. évi tizenegyedik Értesítője*. Szerk. Gaál Mózes igazgató. Bp., Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., 1918. 41.

58 *Központi Értesítő*, 1928. január 26. 70. ; *Autó*, 1928. április 1. 48.; *Nemzeti Sport*, 1928. november 14. 8.

59 Forman István: *Orosháza a második világháború idején*. (1939. január 1-től 1944. október 6-ig). Kézirat. Szeged, 1975. 6.

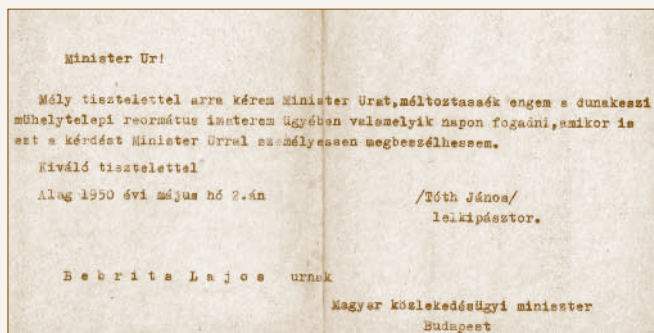
60 Gaál, 2013. 12.; M. Somlyai Magda: *Földreform, 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény*. Bp., Kossuth, 1965. 308.

VARGA ISTVÁN JÓZSEF

Az Alag-Dunakeszi Református Egyház története

9. rész, 1950-1954

1950 februárjában a „MÁV Dunakeszi Járműjavító Nemzeti Vállalat” felmondta a műhelytelepi imaház bérletét. Az ok „a Legényotthonnak, Iparostanuló Otthonná való átalakítása” volt. Március elsején Kalló Imre igazgató és Tóth János lelkész megbeszélést tartott, amelyen elhangzott: „a vállalat nem a saját elhatározásából mondta fel az imatermet, hanem a közlekedési minisztérium J/D II. osztálya rendelkezésére történt. Az ügyosztály nem tudta, hogy ott református imaterem van.” Kalló arra kérte a presbitériumot, hogy „ne lásson ebben vallásellenes intézkedést, mert még a látszatát is kerüljük. Az imaterem új elhelyezéséről gondoskodni kíván.” A presbitérium úgy határozott, „nincs módjában a felmondást elfogadni. A felmondó levelet további intézkedés megtételére a felettes egyházi hatóságnak megküldi.”

Tóth János lelkipásztor levele a közlekedési miniszternek a műhelytelepi imaház ügyében

Március 6-án a lelkipásztor segélyért fordult az egyházmegyei elnökséghez az alagi imaház részére. „Régi lakóházból átalakított imatermünk mennyezete rozszant állapotával az istentisztelet megtartását veszélyezteti.” Mindezt szakvéleménnyel is alátámasztotta: „a tiplifákból készült mennyezet az alsófőfal elbontása végett nyílt meg és repedezett össze illetve vált veszélyessé. [...] a mennyezet mindenkor leszakadhat. A templom használata nem ajánlatos.”

A csomádi DÉFOSZ (Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége) március 7-én elfogadta Tóth János lelkipásztor bérleti szerződését az egyház csomádi földjére. Nyolc helyi lakos vett bérbe egyenként kb. 1 hold 800 négyszögöl földet. Az egy évre szóló szerződés szerint egy-egy bérlő 12 kilogramm búzát vagy rozst volt köteles beszállítani minden aranykorona után. A teljes föld értéke 118 korona volt.

Június 12-én Tóth tiszteletes az egyházkerület segélyalapjából rendkívüli kifizetést kért gyógykezelés céljára: „sok ízületi csúszban szenvedek. Hét éve nem voltam fürdőben.” A püspöki hivatal 200 forint kifizetését rendelte el.

Tóth János lelkész június 16-án az esperesnek küldött levele jól szemlélteti az egyház helyzetét a kommunista rendszerben: „Egyik jó, templomba járó egyháztagunk egyháziilag is szeretné házasságát megáldatni. Hivatali főnöke azonban a kommunista párt legutóbbi határozatára való hivatkozással állásának elvesztése terhe alatt az egyházi esketést megtiltotta. A nevezett azonban mégis szeretné az egyházi esketést. Ezért több példára hivatkozva, másutt, titokban óhajtja. [...] A kommunista párt vezérlő bizottsága a legutóbbi ülésén a magyarországi ref. egyház lelkipásztorait is közvetlen közelről érintő módon határozott. Megköveteli a párt funkcionáriusaitól, valamint az egyszerű tagoktól is, hogy az egyháztól semmiféle szolgálatot ne kérjen és ne fogadjon el. Ne járjon templomba, ne esküdjék ott, a teme-

tésnél mellőzze, gyermekeit valláserkölcsi nevelésben ne részesítse. [...] méltóztassék bennünket, lelkészeket afelől tájékoztatni, mi itt a teendő?” Az esperes válaszából: „[...] a felelősség teljesen az illetőkön magukon van. Mi semmi esetre sem adhatunk olyan tanácsot, hogy valaki egyháziilag ne áldassa meg házasságkötését. Hogy az illetőnek ebből kára származhatnék, ezt döntse el saját maga.” A későbbiekben tovább szigorodtak a kommunista párt intézkedései tagjainak egyházi életére vonatkozóan. A lelkészek rendszeresen kérték ki felsőbb vezetőik véleményét egy-egy ügyben.

1951. február 4-én Alagon (illetve már Dunakeszin, hiszen Alag község 1950. január 1-jével Dunakeszi településrésze lett) konferenciát rendezett az egyházközség asszonyok, leánytestvérek számára. 12-én Vácott tartottak lelkésztalálkozót, 15-én pedig csendesnapot lelkészek és presbiterek részére. Márciustól júniusig budapesti tanfolyamokat szervezett az egyházkerület a gyülekezetek nőtestvérei számára. A hatnapos együttléti díja napi 4 forint volt, „valamint mindenkinek magával kell hoznia 1 hétre szóló fejadagját lisztben, zsírban és cukorban. Bibliát, énekeskönyvet, jegyzetfüzetet, ceruzát, 2 lepedőt, 1 párnahuzatot, törülközőt, cipőtisztító felszerelést és az otthoni RENDŐRI BEJELENTŐ LAPJÁT mindenki hozza magával.”

Május 27-én az egyházmegyei „csereszolgálat” keretében Tóth János lelkész Alsógödön szolgált, Dunakeszi-Alagra pedig Katona Lajos segédlelkész érkezett Pécelről.

A magyarországi egyetemes konvent elnöksége 1951. július 30-án kibocsátott körlevelében felhívta az egyházközségek figyelmét az 1949. szeptember 14-i megállapodás végrehajtására, amely szerint „az összes egyházi földingatlant haladéktalanul, de legkésőbb 1951. szeptember hó 1-ig ajánlják fel az államnak, úgy, hogy azokat az állam a terménybetakarítás után azonnal birtokba vehesse.” A körlevél megjegyzi, hogy a fentieket „saját érdekében” hajtsák végre. Az ügyben összehívott közgyűlési határozat kimondta: „[...] az alag-dunakeszi ref. egyházközség tulajdonát alkotó és a csomádi határban fekvő 14 kat. hold és 1276 öl területű szántóföld ingatlanát tartozékaival együtt a magyar államnak azonnali megvételre ezennel felajánlja. [...] ugyancsak megvételre ajánlja fel az [...] 1 kat. holdat kitevő gyümölcsös ingatlanát is. [...] az egyházközség tulajdonában levő és lelkészlakás céljára fenntartott házhely mellett fekvő területből háztáji gazdálkodás céljára 800 öl terület juttatassék telekkönyvi tulajdonul, minthogy a megvételre felajánlott ingatlan a csomádi határban van és abból háztáji gazdálkodás céljára terület meg nem tartható.” Augusztus 28-án a csomádi és a dunakeszi községi tanács átvette az egyházközség „ajánlatát”. Szeptember 14-én megérkezett a Pestmegyei Tanács Mezőgazdasági Osztálya Birtokrendezési Csoport határozata: „A felajánlott [...] ingatlant a rajtuk lévő épületekkel együtt az állam részére később megállapítandó vételáron megvásárolom. A fenti hrsz. ingatlanokat hasznosításra azonnali hatállyal a községben lévő állami gazdaságnak vagy termelőszövetkezeti csoportnak engedem át.”

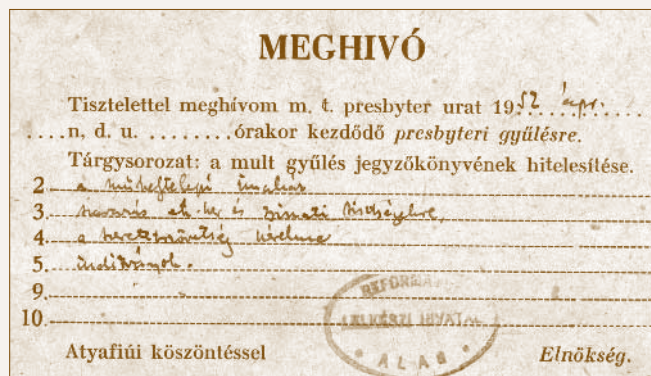
Ezzel azonban még nem ért véget a beszállítások sora. Egy szeptember 27-i keltezésű levélből: „Szeretett Atyánkfiai! Népköztársaságunk kormánya felhívást intézett Magyarország dolgozó népéhez a II. békekölcsön jegyzésére. Az I. békekölcsön jegyzésében a dolgozók között egyházunk lelkipásztorai és tagjai is részt vettek, kifejezve ezzel is, hogy döntöttünk a béke mellett és a háború ellen. [...] a kölcsönjegyzés növelte bennünk a község iránt való kötelességérzetet, - mire a Szentírás úgy tanít bennünket, hogy hordozzátok

egymás terhét, - és szép alkalmat adott hazaszertetünk és államunk iránti hűségünk megbizonyítására. [...] jegyzéseiket 10 havi részletben fizethetik." Október 6-án Bereczky Albert püspök jelezte: „Az egyetemes konvent elnöksége nagy sajnálattal, és megdöbbenéssel értesült arról, hogy egyes helyekről a Második Békekölcsön jegyzésére vonatkozó felhívásunkra semmilyen jegyzés sem történt.”

Tóth lelkész október 24-én írt leveleiből: „Miniszter Úr! [...] legyen szabad Miniszter urat arra kérni, javíttassa meg a budapest-váci vonalon a közlekedést. [...] A Mávaut nem tud a forgalommal megbirkózni. Kis kocsikat járat (20 ülő és 14 állóhely). Utasokat a megállókon hagy. E forgalom lebonyolítására egyedül a Máv alkalmas. [...] Rengeteg ember utazik Újpestre munkahelyére. [...]” A másik levelet a püspöknek írta: „Balla István volt tésefnai lelképásztor értesülésünk szerint ottani állásáról lemondott és Alagra költözött át. Felesége és saját kijelentése szerint valami üzemben fog elhelyezkedni. Ezért legyen szabad Főtiszteletű urat arra kérni, méltóztatassék az egyházközséggel tudatni, kérte-e Balla István lelkészi minőségének továbbra is fenntartását, végezhet-e lelkészi szolgálatot, vagy nem. Nagyon köszönöm Főtiszteletű úrnak válaszát, amely elejét veszi az esetleges súrlódásoknak.” Az esperesi válasz szerint „[...] Balla István lelkészi oklevelének hatálybantartását nem kérte. De erre szüksége sem volt, mert ez idő szerint nevezett segédlelkészi szolgálatra jelentkezett, és eddig még szolgálati beosztást számára nem tudunk adni. Alagon lelkészi szolgálatot csak az ottani lelképásztor egyenes felkérésére vagy engedélyével végezhet.” Néhány hónappal később megérkezett Balla István segédlelkészi kirendeléséről szóló értesítés: „Tiszteletes Balla István segédlelkész urat a pesti egyházmegyébe kebeleztet alagi egyházközségbe segédlelkészül rendelem. [...] Bereczky Albert püspök.”

Az 1952-es esztendő a műhelytelepi imaterem újabb áthelyezési tervével indult. A presbitérium még az előző év decemberében leszögezte, hogy „az imaterem csak a műhelytelepen lehet. Erről a jogalapról semmiképpen nem tér le.” A Járműjavító és a műhelytelepi lakótelep 1951. október elsejétől a Közlekedés- és Postaügyi Minisztériumtól a Kohó- és Gépipari Minisztérium felügyelete alá került. Az új felügyeleti szervre nézve nem volt kötelező az egyházzal kötött előzetes bérleti szerződés. A korábban a Legényotthonból az úttörőotthonba költöztetett imatermet a Liget utca 21. szám alá, Ébert Jenő házába tervezték áthelyezni. A Vagongyár Á.V. Üzemi Bizottsága vállalta az épület felújítását, a költöztetést, házbér- és adómentességet, valamint 6 mázsza fűtőanyag átadását. „[...] amennyiben nem fogadja el az egyházközség ezen javaslatunkat, kénytelenek vagyunk a kényszerítő körülmények hatása alatt a Szakszervezet tulajdonát képező helyiséget a tanács kiutalása alapján igénybe venni.” A Vagongyár ígéretet tett, hogy az üzem esetleges későbbi bővítése során újból helyet biztosít az imateremnek a műhelytelep területén. Az egyetemes konvent elnöksége az imaterem cseréjéhez hozzájárult. „Egyházközségünk [...] új, immár a harmadik imatermet 1952. február hó 4-én birtokba vette. [...] Oda legjobb a Lehel térről induló bp-váci autóbusszal menni, amely Dunakeszi Liget utcánál megáll.” Az első istentiszteletet február 10-én tartották a révdülői imaházban, amelyre azonban a Sziijártó Ipari Szövetkezet – dunakeszi fiókjá részére – bejelentette kiigénylési szándékát.

Egy február 8-án kelt levél a Dunakeszi III. sz. Állami Általános Iskolában (ma Széchenyi István Általános Iskola) zajló református hitoktatás megszűnéséről tájékoztatott: „Értesítem, hogy a fennálló rendelkezések értelmében hitoktatást csak abban az esetben lehet engedélyezni, hol legalább 10 tanuló jelentkezett hit-

Presbiteri ülés meghívója 1952-ből

oktatásra. Mivel 1 református tanuló jelentkezett csupán, a jelenlegi rendelkezések folytán iskolánkban református hitoktatás nem folyhat.”

Egy esperesi kérdőívből kiderül, hogy az egyházközség lélekszáma ebben az időben kb. 950 főt tett ki. A születések száma 1951-ben 11, a halálos esetek száma 11, a konfirmáltak száma 4, házasságkötések száma 2 (vegyes), a kiterők száma 1 (nő) volt. A gondnoki állás betöltetlen maradt, a pénztárosi teendőket Némai Sándor látta el, a kántor dr. Juhász Judit volt. „Van-e adósság – nincs. Volt-e vallásoktatás – nem volt.” A missziói bizottság tagjai: Némai Sándor, Liptai István, dr. Juhász Péterné, Össi Jánosné.

1952 szeptemberében az „Alag község szélén elhelyezett katonai lőszerraktár e hó 8-án felrobbant, és tetemes kárt okozott. Imaházunk és saját lakásunk megrongálódott. A tetőzet mindkét helyen súlyosan. A falakon repedések, az ablakok betörték.” A keletkezett károk egy részét megtérítette az állam, de az egyházközség további kiadása kb. 1600-1700 forint, a lelkészé 2400-2500 forint volt.

A december 13-i presbiteri jegyzőkönyvből: „Alagról 1944-ben a lakosság tömegesen költözött el. 1947-ben, a jegyrendszer bevezetésekor megejtett népszámlálás Alagon 3.100, Dunakeszin 6.800 lelket talált. Ebből református 850-900 fő volt. 1940-44-ig egyházközségünk területén állandóan 2-3 zászlóalj katonaság tartózkodott. [...] A katonákat az 1941. évi népszámláláskor itt írták össze és őket a politikai és egyházközségek létszámába számították bele. [...] Az egyházközség dologi kiadásaihoz 1951-ben 83-an, az idén 52-en járultak hozzá. A választói névjegyzékben 1951-ben 112, az ideiben 105 lélek szerepel. A tanács szerint Alagon 1.200 fő a lélekszám. [...] Az egyház és állam szétválasztása után megszűnt az adózási kényszer. Az egyházközségek az önkéntes adózás rendszerére tértek át. Ez alapon az egyházközség dologi kiadásaihoz hozzá nem járuló és hozzájárulni nem akaró névleges tagok után egyházhatósági járulékot nem tud fizetni. [...] A presbyterium a gyülekezet lélekszámát legfeljebb 950-1.000 főben kéri megállapítani.”

Az 1953. júniusi ülésen az alábbi presbiterek vettek részt: Bodolai Lajos, Deák Pál, Györffy György, dr. Kiss Zoltán, Liptai István, Némai Sándor, Nagy Károly, Szabó Lajos, Szép Károly. Kimentették magukat az ülésről: Egry Ferenc, ifj. Kupai Gábor, Zsiday István. Az elnök előadta, hogy az ideiglenes (Liget utcai) imatermet állandóan a kiigénylés veszélye fenyegeti, továbbá a beígért lakbérmentesség is rendezetlen. „Viszont a telepen [Műhelytelep] a Kohó- és Könnyűipari Minisztérium most nagyarányú lakóház építkezésbe fogott. Ebben a keretben imaházunk végleges elhelyezése megoldható lenne. [...] Egyházközségünk 1930 óta a dunakeszi műhelytelepen rendszeresen tart istentiszteletet. A Máv igazgatósága méltányolta ezt és kérésünkre a volt legényotthonban istentisztelet céljára alkalmas helyiséget bocsátott rendelkezésünkre.” A miniszterhez írt beadványukban vázolták a kialakult helyzetet (a Legényotthonban Tanoncotthont

létesítettek, innen az Úttörőotthonba kellett költözni, majd tovább a Liget utcába), és kérték a műhelytelepi állandó imaház felépítését. Levelüket továbbították a kerület országgyűlési képviselőjéhez – Házi Árpád belügyminiszterhez – is.

Az augusztus 22-én tartott presbiteri ülésen az esperes is részt vett. Ezen az ülésen hagyták el először az egyházközség nevéből „Alag” településrész nevét. Az új név: „Dunakeszi református egyházközség”. Az esperes bejelentette, hogy Tóth János lelkipásztor, 39 év szolgálat után, 1953. augusztus elsejével nyugdíjba vonul, mert a „60. életévüket betöltött lelkipásztorok nyugalomba vonulása időszzerűvé vált.” A lelkészi hely betöltéséig Madarász Lajos főt lelkipásztort bízta meg az adminisztrációs teendővel. Liptay István presbiter Balla István segédlelkészt ajánlotta, „aki a gyülekezet területén saját lakásában lakik, akit ismer a gyülekezet.” Miután több presbiter is felszólalt Balla mellett (maga az esperes is), végül egyhangúan meghívták Balla Istvánt. „Feleségében jó munkatársat adott neki Isten és a külvilág szemében is megbecsült pedagógust, aki még a gyülekezetnek is hasznára lehet.” Az egyetértés azonban nem volt hosszúéletű. Madarász Lajos az esperesnek írt levelében jelezte: „Liptay presbiter jelentése szerint Tóth János többmagával járja a gyülekezetet Juhász Péterrel egyetértve és Balla ellen agitál.” A szeptember 26-i presbiteri ülésen bejelentették, hogy Balla István meghívása ellen fellebbezést nem adtak be, így az esperes október 4-re tervezi a beiktatását. Azonban az előző lelkész, Tóth János bejelentette, „nem kíván részt venni sem a beiktatáson, sem pedig nem igényeli a búcsúztatást azzal indokolva, hogy Balla felé olyan érzület van szívében, ami lehetetlenné teszi egyáltalában megjelenését is.” „Főlemel fől tudok távozni. A gyülekezet öröme az én örömöm, a gyülekezet bánata az én bánatom. Tovább is a gyülekezet területén lakom, nem költözöm el innen. Lelki fájdalommal még nem estem át és így saját temetésem nem tudok részt venni. A gyülekezetet tovább is imádságaimban hordom. Szívem nem keményedett meg, csak fájó. Október 4-én őszinte sajnálatomra nem jelenhetek meg. [...] Balla István úr bemutatkozó látogatása nem gyülekezeti, hanem magánügy. Bemutatkozó látogatása mellőzését kérem. Istennek ajánlom Önöket. Tóth János ny. lelkipásztor.”

1953. szeptemberi az első levél az archívumban, amely az Állami Egyházügyi Hivataltól érkezett.¹ Ebben a hivatal –Veres Pál alosztályvezető által – „igazolva” Tóth János lelkészt.

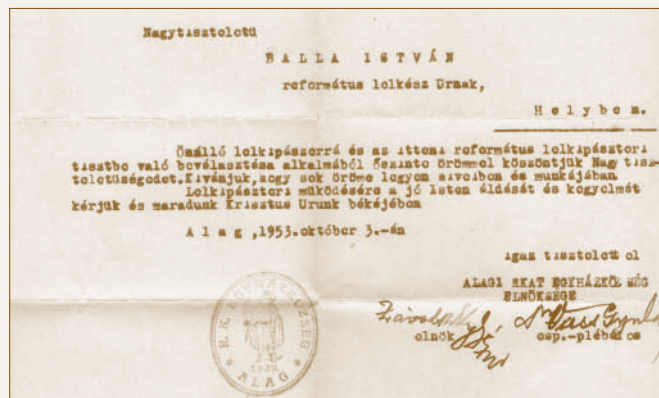

Tűz- és jégkár elleni biztosítási okirat az egyház részére 1953-ból

1 Az ÁEH az állam és az egyházak közötti feladatokat ellátó államigazgatási szerv volt 1951 és 1989 között. Ebben az időszakban Horváth János – volt vasesztergályos – vezette a hivatalt

A Balla István beiktatására küldött meghívókra a helyi katolikus egyházközségek az alábbiak szerint reagáltak: „A mai egyházközségi ünnepükre szóló meghívást köszönettel vettük, azonban személyesen nem vehetünk részt templomunk búcsúünnepé miatt. Amikor az új lelkipásztort ezúton köszöntjük, az ő működésére, s híveire a Mindenható bő áldását kérjük. Róm. Kath. Plébánia Hivatal Dunakeszi. Máu lelkész, plébános.”

„Lelkipásztori működésére a jó Isten áldását és kegyelmét kérjük és maradunk Krisztus Urunk békéjében. Alagi R. Kat. Egyházközség Elnöksége, elnök, esp.-plébános.”

Az alagi katolikus egyház Balla István beiktatására küldött köszöntőlevele

A beiktatási ünnepség után, október 15-én presbiteri ülést tartottak, ahol már Balla lelkész elnökölt. Egyhangú szavazással megválasztották Deák Pált gondnoknak és Bodolai Lajost pénztárosnak. A presbitérium bizottságok felállításáról is határozott. Missziói bizottság: Némái Sándor, Liptay István, ifj. Szép Károly; számvetőségi bizottság: Zsiday István, Szabó Lajos, Liptay István; sajtóügyi bizottság: Bodolai Lajos, ifj. Kupai Gábor; bírósági ügyek bizottsága: dr. Kiss M. Zoltán, Egry Ferenc. Pótpresbitereknek Fábri Jánost és ifj. Pálffy Istvánt jelölték. Az elnök-lelkész ismertette az egyházközség anyagi helyzetét: „Az egyházközség pénztára üres, ugyanakkor tartozásai vannak.” Balla István lelkészi kongrua folyósítását az ÁEH-nál kellett kezdeményezni, jelezve azt, hogy nős, felesége állami tanítónő és van egy gyermeke.

Balla lelkész felkérte elődjét, Tóth János nyugalmazott lelkipásztort, hogy karácsony első napjának délelőttjén, az istentiszteleten vállalja az ágendázást és közösen osszák ki az úrvacsorát. Tóth János azonban jelezte: „A tér szűk volta miatt ajánlatos egynek kiosztani a szent jegyeket.”

1953. december 20-án „Theológus nap”-ot tartottak Dunakeszin. 9-10-ig a műhelytelepi imateremben, a Liget utca 20-ban, majd 11-12-ig Alagon, a Mihály utca 2-ben volt istentisztelet. Az egész napi perselypénzt a Theológia megsegítésére fordították. Karácsonyra legátust kértek, Koczó Pált bízták meg a szolgálattal.

Az 1954-es, 279 nevet tartalmazó választói névjegyzék január elseji keltezésű. Balla István lelkipásztor is szerepel a jegyzékben, lakóhelye: Április 4 u. 7. Itt jelennek meg először az új utca- nevek: Moszkva, Zalka Máté, Sztálin, Stromfeld, Somogyi Béla, Engels, Felszabadulás, Vöröshadsereg, Szabadság, Fürst Sándor, Élmunkás, Úttörő, Munkás, Hámán Kató, Gorkij, Dimitrov, Alkotmány, Bajcsy-Zsilinszky, Terv. A régi időket már csak olyan elnevezések idézik, mint Nándormajor, Ménestelep, Műhelytelep, Alsó- és Felsőtabán. A foglalkozások is változtak, a legjellemzőbbek voltak: gyári munkás, háztartásbeli, műszaki rajzoló, alvázmaózó, lakatos, kovács, főmérnök (pl. Deák Pál gondnok), háziipari szövetkezeti tag (Ébert Jenő, Liget u. 20.), textilgyári munkás, technikus, hegesztő, vasesztergályos, üzletvezető, éj-

jeliőr, tímár, gépszerező, népbolt vezető (Kovács Lajosné) és volt rokkant nyugdíjas is. A „régí” foglalkozások: MÁV- és postaaltiszt, tanító, gazdasági alkalmazott, ügyvéd, orvos, kereskedő, lovasz (Szekeres István), vasutas, ny. ref. lelkész (Tóth János, Háman Kató u. 9.). A listán szereplő ismertebb személyek: Czákó János (főmérnök), id. Csomós Ferenc (cipész), Egry Ferenc (műszaki főtanácsos), Gyórfly György (műszaki tisztviselő), Liptay István (műszaki rajzoló), Máté Sándor (ny. vasutas), Némai Sándor (ny. altiszt), dr. Porteleky Ferenc (tisztviselő), id. Szép Károly (gazd. alk.) és Zsiday István (főellenőr).

1954 januárjában rendeletet adtak ki a személyi igazolvány bevezetéséről. A konvent körlevélben hívta fel a lelkészek figyelmét, hogy az anyakönyvi kivonatokat díjmentesen és késsedelem nélkül állítsák ki. Ez ügyben Balla lelkészhez is érkezett kérvény: „Nagytisztelétű Uram! Kérem, szíveskedjen részemre házassági anyakönyvi kivonatokat haladéktalanul megküldeni [...] vállalatunknál is kiállításra kerülő személyi igazolványok kitöltésekor be tudjam mutatni. Borsos Sándor.”

Egy élettörténet és a magyar történelem egy másik, kézirásos kérvényben összefoglalva: „Kedves Tisztelendő úr. Mint ismeretlen legelőbb bocsánatot kérek a zavargásért. Én, mint Hegedűs Károly 1918. év június 11-én Dunakeszin születtem, anyám Hegedűs Mária, Pozsony Megye Zsigárd községi születésű. Én is itt nevelődtem Zsigárdon. Anyám 1922-ben megesküdött apámmal, Seres Gyula zsigárdi születésű, de az én átírásomat szülői könnyelműséggel elhanyagolták és csak 1941-ben lettem átírva a Vágsellyei Járásbíróháson. Így azóta Seres Károly vagyok. Erről kaptunk végzést is, de 1946-ban Csehországban deportáltak, 1947. augusztus 9-én pedig Magyarországra áttelepítettek és a sok sorsüldözés közben elhanyagolt az átírási okmányom, most pedig szükségem volna az én születési anyakönyvi kivonatomra, mert szeretnék elmenni látogatába, Csehszlovákiába. Mert már itt született két fiam és a nagyszülők meg odaát vannak és az ember csak vágyódik egymást látni. Így most járom az útlevél ügyet és ehhez kell a keresztlevél. Tehát nagyon megkérném a Tiszteletes urat, hogy ha lenne szíves elintézni és elküldeni Seres Károly névre, mert én a Komlói Szénbányánál dolgozom, mint kovács, így nincs időm személyesen elmenni, mert a szabadságot az útlevél megkapásakor akarom kivenni. [...] Kérésém ismételve mély tisztelettel Seres Károly, Mecsekjános 2b hsz, Baranya Megye.”

Április 5-én Gyórfly György presbiter felmentését kérte. Lemondásának indoklásában némi irónia található: „Demokráciánk biztosítja a nők egyenjogúságát. Ezért feleségem a nagyobb kenyér biztosításáért dolgozni jár. Munkája természeténél fogva úgy szellemileg, mint fizikailag teljessen kimeríti őt. Kötelességemnek tartom, hogy a házimunkában és a gyermekeim nevelésében én is kivegyem a részem, mikor ő fáradtan jön haza a munkából...”

1954. augusztus 7-én Balla István lelkész levél írt az espereshez, amelyben felvetette, hogy az egy évre szóló megbízatásának lejártá után nem vállalná a további szolgálatot: „... arra a meglátásra kellett eljutni, hogy Dunakeszire nálamnál erősebb kezű, nagyobb bölcsességgel rendelkező és különösen jobban reprezentáló lelképásztorra van szükség. Esperes úr nyilatkozata szerint kitűzött egy évi határidő a végéhez közeledik s nagyon becstelenné tartanám

magam, ha csak a saját érdekemet nézve, nem venném figyelembe azt, ami egyházi érdek, ami előbbre való.”

Részletek a szeptember 9-i vagyoneleltárból: „Ingatlanok. 1. Imaház, 1. sorsz., 1224 hrsz. Alag, Mihály u. 2., 264 négyszögöl, 30.000.-, Templom telekhely 1464 sz. alatt 1314/1; 1315/1 hrsz. alatt 458 négyszögöl+320 négyszögöl= 778 négyszögöl, 15.000.-

Ingóvagyontárgyak. Templomi berendezés: harang = 5.000.-, úrasztala = 1.200.-, szószék+papszék+biblia = 900.-, harmónium 2.000.-, 95 szék 2.000.-, kályha 600.-. Úrasztali felszerelés: keresztelő medence 50.-, keresztelő tál+kancsó 300.-, 3 úroacsorai kehely+boroskancsó 700.-, kenyérsztó tányér 150.-. Gyülekezeti terem: 10 pad 150.-, kályha 100.-. Irodai berendezés: 180 drb. csésze aljjal 1.600.-, 150 drb. kis kanál 300.-

Dunakeszi-Műhelytelep (Révúdlói) imaterem ingóságai: harmónium 3.000.-, szószék 500.-, úrasztala 1.200.-, kehely 200.-, boroskancsó 300.-, 12 drb. pad 360.-, 2 kályha csövekkel 600.-.

1954. november 13-án presbiteri ülést tartottak. Az imaház melletti 400 négyszögöl üres telek megvásárlásával Bodolai Lajos pénztárost bízták meg. A telket 15-18 000 forint/négyszögöl áron kívánták értékesíteni. A lelkész véleménye szerint szükséges lenne a telek megvásárlása, ha templomépítésbe kezd a gyülekezet. „A presbyterium élénk vita után egyhangú határozatban mondja ki a telek megvételének szükségességét és az ahhoz való hozzájárulást.” A templom tervezésével megbízott Árvai Tibor építésmérnök is megjelent az ülésen: „Árvai Tibor atyánkfia megköszönte a bizalmat, amellyel a presbyterium iránta van, és igéri, hogy tőle telhetően mindent megtesz az iránt, hogy a célt Isten dicsőségére és mindenki meglegedésére elérhessük. Közli továbbá, hogy az előzetes költségszámítás alapján, a már meglevő anyag hozzászámításával, kb. 600.000 ft.-ba fog kerülni a templom építése.” Balla István lelképásztor felajánlást tett 2000 forint egy év alatti befizetésére. Ezt követően Szép Károly presbiter 1000 forintot, Deák Pál gondnok 3000 forintot ajánlott meg. Az 1954. november 21-i közgyűlés egyhangúan megszavazta a Szent Mihály, Huba, Kossuth Lajos utca által határolt telek megvásárlását és a templomépítés megkezdését.

Konfirmandusok 1954-ben. Középen Deák Pál gondnok és Balla István lelkész.

A cikkben felhasznált idézetek és adatok a Dunakeszi Református Egyházközség irattárából származnak.

